БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИИЛЕРИ, КАТТЫЖЫЫНАР!

1925 чылдан үндезилеттинген.

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ. ИЮЛЬ 21 ПЯТНИЦА № 170 (8938). Өртээ 2 бөв

ЧЫЛДЫҢ-НА БЕДИК КӨРГҮЗҮГЛЕРЛИГ

Тес-Хем районнуң «Ак-Эрик» колхозунуң хойжузу Севилбаа Далай-Хөөевна Даваның коданында амгы үеде 385 баш чиңге-нарын дүктүг хойлар бар. Бо чылын хой бүрүзүнден ол 2,8 кг дүктү кыргып ап, чаш хураганнарын онча-менди доруктуруп шыдаан.

Эш Даваа бо чылын бодунуң күжү-биле 20 тонна сигенни белеткеп алыр хүлээлгени алган ажылдап турар.

Севилбаа Далай-Хөөевна бодунуң чүткүлдүг күш-ажылының ачызында колхозчуларның хүндүткелин чаалап алган болгаш ооң хөрээн үш медаль каастап чоруур. С. Д. Даваа-ны чаңгыс чер-чурттуглары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгуп алган болгаш ол хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар.

ЧУРУКТА: С. Д. Даваа. С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

ЧААА-ЧААА ЧЕДИИШКИННЕРЖЕ!

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, тоску беш чылдың ийиги чылының планныг онаалгаларын хуусаа бетинде долдур болгаш ажыр күүседир, ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур кайгамчыктыг оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбартпышаан, Совет Тываның ажылчы чоннары республиканың улус ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдер талазы-биле бо чылдың баштайгы чартыында өлүмнүг чедиишкиннерлиг болган.

1972 чылдың бирги чартыында республиканың улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң түңнелдериниң дугайында Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң дыңнадыын ёзугаар алырга, продукция сайгарарының чартык чыл планын Тываның үлетпүрү хуусаа бетинде күүседкен. 1971 чылдың ол үеэн-биле дөңнээрге, бүдүрген продукцияның хемчээли 11 хуу, а сайгарганы — 12 хуу ковудээн. «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү» комбинаттар, Тудуг материалдарының үлетпүр эргелелиниң бүдүрүлгелери болгаш Чадааның хлеб заводу пландан ажыр эң хой продукцияны сайгарып, эң бедик көргүзүгү чедип алган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң чартык чыл планын республиканың үлетпүрү ажыр күүседип, ажылдап турар. Чаңгыс кижиге онааштыр продукция ажылдап кылырын эрткен чылдың бирги чартынга дөңнээрге 9 хуу ковудеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү» комбинаттарның, Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезиниң, Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың хлеб заводтарының, Туранның ыяш ажыл-агый пунктузунуң коллективтери эки түңнелдерни чедип алган.

Эң чугула кылыгларның хөй нуруузун бүдүреринің планын республиканың бүдүрүлгелери ажыр күүседкен. Чартык чыл дургузунда пландан ажыр 1,9 муң тууйбуну, чыып эптээр 2,6 муң кубометр демир-бетон конструкцияларны болгаш кезектерни, 1026 тонна даг-дүгүн болгаш өске-даа чүүлдерни бүдүрген. Бо көргүзүглер эрткен чылдың баштайгы чартыында турганындан дыка бедик.

Эки көргүзүглер тураажок, чамдык бүдүрүлгелер продукция бүдүреринің болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүреринің чартык чыл планын күүседпээн. Нинти продукция бүдүреринің чартык чыл планын он алды бүдүрүлге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүреринің онаалгазын 17 бүдүрүлге күүседпээн болгаш 14 бүдүрүлге эрткен чылдың баштайгы чартында чедип алган деңнелин кудулаткан. Ол бүдүрүлгелерниң удуртукчулары, специалистери ажыл-херекти четпес организастаан дээрзин бо сан-түң херечилеп турар-дыр.

Республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилери мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын ковудедир талазы-биле чарышка киришпишаан, чартык чылда сүттү, дүктү бүдүрерин дыка ковудеңин, сүттү, эттин болгаш дүктү күрүнеге садарының алды ай планын дыка ажыр күүседкен. Мал болгаш чер ажылының культуразы улам бедип, продуктулуу улгадып, мурнакчыларның саны өскеп.

Капитал тудугнуң, транспорттуң, харылзааның, чоннуң материалдыг чаагай байдалын өстүреринің болгаш культура деңнелин бедидериниң талазы-биле база чамдык эки ажылдар чоруттунганын айтыр апаар.

Ынчалзажок чамдык бүдүрүлгелер продукция бүдүреринің болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күрүне планнарын чартык чылда күүседип шыдаааны кончуг четпес. Бо дээрге ол бүдүрүлгелериниң удуртукчулары, спеціалистери курлавырларны долу ажыглаар, ажылды тода организастаар дээш ажыл-ишчилериниң ортузунга организакчы болгаш политмассалыг ажылдарны кошкак чорутканының түңнели болур-дур.

Сорулга чүл дээрге, улус ажыл-агыйының бүгү адырларында материалдыг болгаш күш-ажылчы бар курлавырларны чөп ажыглаар, депшилгелиг аргаларны чүткүлдүг пентередир, бүдүрүлгениң ажыктын бедидер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер дээш шудургу ажылдаар ужурлуг. Четпестерни чайладып, чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыр төлээде, чартык чылдың түңнелдерни бүдүрүлгелерге, колхозтарга, партия болгаш профсовилел организацияларынга чугаалажып көөр, боттуг хемчеглерни ажылдап кылгаш, соңнап турар бүдүрүлгелерни мурнакчыларның деңнелинге чедир кодүрер херек.

Нинтиниң малынга быжыг чем суурну тургузуп, дүжүт ажаан алышкынынга үлетерлиг белеткенир, ону чидириг чокка кыска хуусаада ажаап алыр чорук республиканың бүгү ажыл-ишчилериниң эң чугула херээ болур. Бо чугула кампанияларже бүгү чонну хаара тудар ужурлуг.

Партияның салган сорулгазын чедиишкиниг күүседир төлээде, ажыл-херекке күжениишкини улгаттырар, бөгүн дүүнгүзүнден-даа эки ажылдаар деп кара чаңгыс арга бар. Тоску беш чылдың ийиги чылының онаалгаларын хуусаа бетинде чедиишкиниг күүседири бүдүрүлге бүрүзүнүң хүндүлүг херээ-дир. Совет Тываның партия, совет, ажыл-агый болгаш өске-даа хой-ниити организацияларының бүгү ажылчорудулгазы олче угланган турар ужурлуг.

«Совет Социалистиг Республиканың Эвилелиниң тургустунганының 50 чылын демдеглээри-биле Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүреринің чурумунуң дугайында болгаш ол чарышка тиилекчилерни мактап шаңнаарының хемчеглериниң дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң доктаалы Совет Тываның бүгү ажыл-ишчилерин тоску беш чылдың ийиги чылының планныг онаалгаларын хуусаа бетинде күүседир, Совет Эвилелиниң алдарлыг бежен чылын төлептиг уткуур дээш эрес-шудургу ажыл-ишче сорук киирип турар.

Чаа-чаа чедиишкиннерже!

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ИЙИГИ ЧЫЛЫНЫҢ ҮЛҮҮНГЕ ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛ-ИШ

СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕН

Кал-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы» колхозта механизастаттынган, мал чеми белеткээр тускай бригаданы коммунист Павел Сергеев удуртуп турар. Найыралдыг коллектив агаар-бойдустуң байдалы таарымчалыг эвес-даа болза, сигенни кезип, бөлүп, сараатталарын шапкынчыткан.

Сиген белеткээрин дүрген салгыннадып кургадыр арга-биле чорудуп, аңаа дусту холааш, сараатталарын организастаан. Бо чорук, чайгаар үнген сигенни дүрген ажаап белеткээринге дыка дөгүмнүг. Бо хүннерге чедир 530 центнер сигенни сараатталаан. Механизаторлар П. Изосимов, В. Абрамов сигенни кезеринге, бөлүп сараатталарынга шалыпкын ажылдап, техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, хүн нормазын 120—130 хуу күүседип турарлар. Колхозтуң механизаторларының аразында хүн нормазын ажыр күүседир дээш чарыш калбарган. Колхозтуң шөлдеринде баштайгы сарааттар бедип үнгүлээн.

* * *

«Совет Тыва» совхозтуң Чеди-Пашта комсомолчу аныяктарның сигенчи бригадазы мал чеминиң белеткелин чорудуп турар. Кескен сиген кургай бээрге, ону пресстеп турар. Баштайгы хүннерде 60 тонна сиген белеткеттинген.

Трактористернің аразында чарыштың мурнуку одуруунда комсомолчу Өлчей-оол Өшкүлүг, сиген бөлдүрүкчүзү Анатолий Хөлдүй олар чорудп, хүн нормазын 120—130 хуу күүседип турар.

* * *

Бай-Тайганың «Тээли» совхозта болгаш «Мурнакчы» колхозта мал чемй белеткээринің темпизи хүн келген тудум бедип турар. Ол ажыл-агыйларда 2 механизастаттынган бригада эрестиг ажылдап турар.

Тээлижилер медени кезип, сараатталарын шалыпкын үргүлчүлевишаан. Бо хоолулуг сигенниң гектар бүрүзүнден 20 центнер дүжүттү ап турар. Бригаданың механизаторлары баштайгы хүннерде 100 ажыг гектар тарымал сигенни эки шынарлыг кескен.

К. ХЕРТЕК.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Өвүр районуң «Коммунизмче орук» колхозунуң ажылагыйы моон мурнупда чылдарда хожудангай турган. Чылдан чылче ол күрүне мурнунга планныг онаалгаларын күүсетпейн келген. Колхозтуң ажылагыйын өрү көдүрер сорулгабиле бо чылдың эгезинден эгелээш, партия райкому улуг кичээнгейни ынаар салып, колхозтуң удуртур ажылдакчыларынга эртем-билиги четчир, дуржулгалыг специалистерни депшилип, быжыглаанының түңнелинде колхозтуң ажыл-агыйы көскүзү-биле көдүрлүп, хөгжүп эгелээн.

Күш-ажылдың сагылга-чуруму экижээн. Ооң көскү херечизи болза, бо колхозтуң ажыл-ишчилери бо чылдың бирги, ийиги кварталдарда күрүне мурнунга алган планныг онаалгаларын ажыр күүседип, партия райкомунуң болгаш районнуң күүсекчи комитединиң ажыл-агыйлар аразынга шилчип чоруур Кызыл тугун чартык чыл дургузунда быжыыбиле тудуп турары болур.

Колхоз чартык чылда күрүнеге 81 тонна эът садар планныг тургаш, 93 тоннаны саткан, 320 центнер сүт садар планын 365 центнер, 140 центнер дүк садар планын—141 центнер кылдыр ажыр күүсеткен.

«Коммунизмче орук» колхозтуң ажыл-ишчилери ССРЭ-нин тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюн төлептиг уткуур дээш алган хүлээлгелерин ажыр күүседир сорулгабиле амгы үеде улуг күжениишкиниг ажылдап турарлар.

Э. МОНГУШ.

Шагда эгелээн

Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Дуруг салбырында сиген кезилдези шагда эгелээн. Мал чеминиң ажаап алышкынында тракторларны быжыглаан. Салбырның девискээринде Сарыг-Хөлчүк деп черден ниитизи-биле 60 гектар черниң сигенин кезер, ам ол черниң сиген кезилдезин доозар чыгай берген.

Трактористер Я. Дорта, Д. Сундуй-оол олар хүнде сиген кезер нормазын үргүлчү ажыр күүседип турарлар.

Ылаңгыя хоочун тракторист К. Дамбунуң кызымак ажылын демдеглээри черле өөрүшкүлүг.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Бригаданың чедиишкини

Эрзиннин «Коммунизмче орук» колхозта Дамчан Сүмүге удурткан № 4 хойжу бригаданың малчыннары ССРЭ-нин тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш күжениишкиниг ажылдап турарлар. Бригада бо чылын 100 хойга онааштыр 92 хураганны камгалап алгаш, бир хойдан-на ортумаа-биле 2200 грамм дүктү кыргаш, күрүнеге 11846 кг дүктү дужааган.

Амгы үеде ол бригаданың хойжулары Ак-Довурактың сериин тайгазында малын организастыг чайлагладып турар. Ооң-биле чергелештир» бригаданың кежигүннери сиген белеткээрин база бир демниг эгелээн. Будук-бүрү белеткээринге хойжулар база идепкейлиг киржип турарлар. Колхоз баштаар чери малчынларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургускан.

Х. КИМ-ООЛ.

ҮЕНИ МУРНААН ШАЛЫПЧЫЛАР

Бо чылдың ийиги кварталында Кызылдың чүк сөөртүр № 1 АТБ-зинин коллективи чедиишкиниг ажылдап, республика найысылалының транспорт бүдүрүлгелериниң аразында калбарган социалистиг чарышка тиилекчи болуп үнген.

Ол бүдүрүлгеге СЭКП-нин Кызыл хоорай комитединиң болгаш хоорайның күүсекчи комитединиң шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Бүдүрүлге ийиги кварталда чүк сөөртүрүнүң планын 107,8 хуу, ону-сайгарарының планын—100,1, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 104,4 хууга күүсеткен. 45 муң литр кывар-чаар материалдарны камнап алгаш, 12,7 муң рубльдиң орулгазын пландан ажыр алган.

Будүрүлгеде үени мурнаан бригадаларының, чолаачыларның саны хой. Хоочун чолаачы А. Кравцовка удурткан коммунистиг күш-ажылдың бригадазы ам август айның планынга киириштир ажылдап турар. Ол бригаданың чолаачызы Н. Носков бо чылдың планныг даалгазын декабрьның эгезинде доозар деп хүлээлгени алган, ам ол октябрь айның планын күүседир чеде берген.

В. Улановка удурткан комсомолчу аныяктардан тургустунган чолаачылар бригадазының ат-сураа бистиң республикада билдингир. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ю. Зөзинге, РСФСР-нин Дээди Совединин депутады В. Мякишевке удурткан хочун чолаачыларның бригадаларындан тулак чок ажылдап, август айның планын хуусаа бетинде күүсеткеш, ам сентябрьның үлүүнде ажылдап турарлар.

АТБ-нин коллективи ССРЭ-нин тургустунганындан бээр бежен чыл болур оюнга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражып, тоску беш чылдың ийиги чылының планныг онаалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш ажылдап турарлар.

(Бистиң корр.).

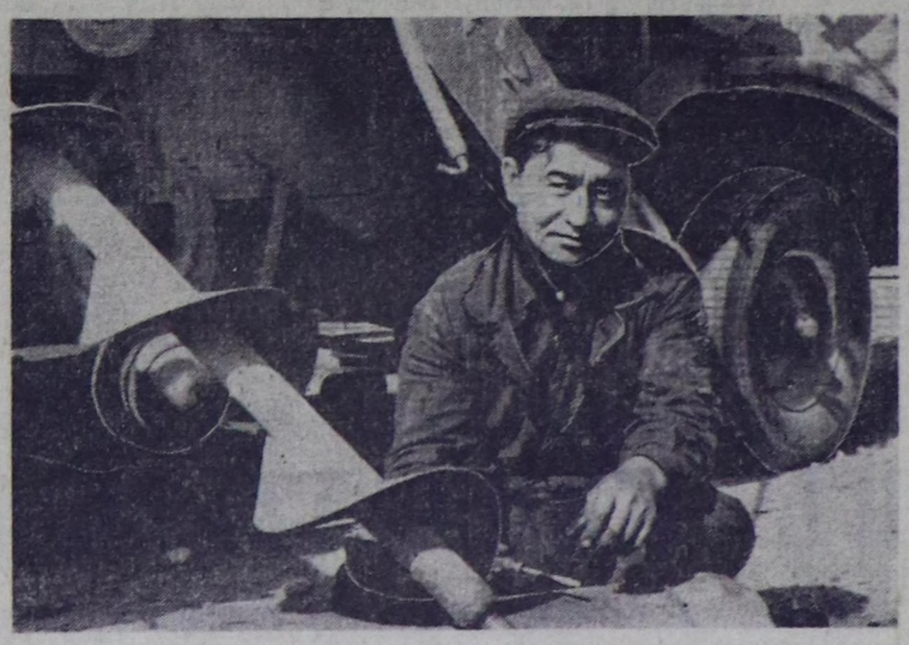

Тюлюш Шулуунуң чүгле комбайнерлеп ажылдааны 24 чыл. Бо үениң иштинде чурттуң заводтары чаа марканың чеже комбайннарын чогаадып үндүрбээн дээр. Техникага улуг сонуургалдыг эш Шулуу заводтан үнген чаа комбайнның бүгү кезектерин шиңгээдип алган, херек апарганда совхозтуң механизаторларынга таныстырлап, өөредип-даа турган.

Ол амгы үеде комбайн септелгезинде ажылдап, хүн нормазын 120 хуу күүседип турар. Ооң септеп кылганы 2 комбайн «Сүт-Хөл» совхозтуң тараазын кезип киреринге белен.

ЧУРУКТА: Тюлюш Шулуу комбайн септелгезиниң үезинде.

А. КОВАЛЕНКОНУҢ фотозу.

РОССИЯНЫҢ АВТОНОМНУ РЕСПУБЛИКАЛАРЫНДА

ЯРЕГАНЫҢ НЕФТИЗИ

☆ СЫКТЫВКАР. Автомобильдер будуур эң эки шынарлыг, балалбас доозу, онза быжыг асфальтының составына холуур тускай будумелдер, Арктиканың чыккылама соогунга болгаш чүс градус изигге-даа тоовас чаар материалдар... Мындыг болгаш өске-даа чамдык эң үнелиг будумелдерни дөртеп чыл мурнунда Печораның тайгасын делгемпериндеи шинчилеп тыскан Яреганың нефтизиниң кылын ап турар.

Яреганың нефтизиниң бот денгизиин аар, кандыг-даа чүүлдерден артык чыпшынчак болурга, ону онза нефть деп адаан. Ону аңаа арганы ажыглаан — черни үттеп азы насос-биле сорлуруп-даа турган казын алыры — дыка-ла берге. Чогум-на ооң ужурундан ында «кара-алдынны» казып алырының эң чаа арганарын шенеп көөр чүртте кара чаңгыс нефть шахтазын тургускан. Ол бо талазы-биле дуржулга лабораториязы болу берген. Ооң ажылчыннары эртемденнер-биле кады ажылдап турган, нефть каттарын чыдыдып, улгаттырар арганы ажылдап кылган, чедиишкиниг ажыглаан турар. Ооң түңнелинде нефтиниң чер кырынче үнери беш катап ковудээн.

Яреганың хоочун кижилериниң бирээзи, «Яреганың дуржулгазының» могаг чок пентередикчизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры геология-минералогия эртемериниң доктору А. Я. Кремс СЭТА-ныҢ корреспондентизинге мынча деп чугаалаан:

— Яреганың нефтичилериниң дуржулгазын чурттуң өске-даа нефть казар чераринге чедиишкиниг ажыглаан болур. Бедик базыышкын-биле чер иштинде хозалаштарже изиг бүсту кир үрдүүптерге хаглынган нефть кудуктары ийиги удаа ажыглалга кирер. Ол ышкаш нефтизи эвээжээн дээш хаапкан черлерге шахта казар арганы ажыглаарга, экономика талазы-биле ажыктыын саналаашкыннар бадыткап турар.

В. ЛЕБЕДЕВ.

* * *

«БАГЛАП КААН» ЭЛЕКТРИ ТОГУ

☆ САРАНСК. Чартык дамчыдыкчылар бистиң үеде дыка хой чүүлдерни «кылып билир». Олар доктаамал токту үзүктелчек кылдыр өскертир, демир эзилдирериниг дузалаар, эң нарын химиктиг хуулдурушкүннарны башкарар болгаш чүүл-бүрү өскедаа ажылдарны кылырыңа эргежок чугула апарган.

Чартык дамчыдыкчыларның муң-муң ажыл-херектериниде база бир чүүл немешкен—ол ам токтуң күжүн таарыштырып берип турар. Ток кайы хире херек болдур, ол ыңдыг деңнелге доктаамал «баглап» алган турар. Ону «ТОН-3» (ток күжүнүң территориялыг кызыгаарлакчызы) деп адаар болгаш ыңдыг аппаратты Саранскиниң «Электровыпрямитель» заводу кылып үндүрүп эгелээн. Ол чаа аппарат чүге херектигил? Кандыг-бир бүдүрүлге черлери электри чырыын үлетпүриниң электри шугумундан ап турар. Ынчангаш бүдүрүлге чери ажылдап турда, лампаларның чырыы четчир болур. Чижээ, дүштеки чапсар болу берген болза, электри четкизиниң тогунуң күжү улгады бээр. Ындыг деңдески эвес чорук электри лампаларының ажыглаттынар хуусазын дыка кылыр.

Ол чаа таарыштырыкчызы токту херегээн хемчээлинге хевээр арттырар аргалыг. Ол аппарат бирээзи-ле 200 ватт 200—250 электри лампаларының деңдески ажылдаарын хандырып шыдаар. Ам лампалар ийи-чаңгыс ай эвес, а ийи тыл чедир ажыглаттынар.

М. ХВАСТУНОВ, (СЭТА-ныҢ корр).

* * *

КАДЫЫР БОЛГАШ МАСКАНЫҢ НАЙЫРАЛЫ

☆ УЛАН-УДЭ. Бурятияның демир-оруктан чартык муң хире километр черде, ыраажак хову-шөлде Еравин райо-нунуң Исинга дээр суурунда кудумчуларның бирээзин Л комотивная деп адаар. черниң «Комсомолчу» д совхозунуң ажыл-ишчиле Улан-Удэниң локомотив-ваг септээр заводунуң ажылчы нарынга алдар кылдыр о ынчаар адаан. Ол кудумчун бажыңнарын шуптузун х райның шефчилери кээн дуп бергеннер. Бо чылын ы да көдээ эмнелге черниң жыңын база тудуп турар. О шеверлелге ажылдарын зав туң тудугжу мастерлери к лын берип турарлар. Ол ы каш совхозта эң баштай механизастаттынган инек жаазын база тудуп турар.

Ол заводтуң ажылчынна ол ырак-узак районнуң б совхозтарын шефтеп тур Шефчилер механизатор с циалистери белеткээри ажыл-агыйларга дузалажы сезонныг үеэнде оларга рын ажылдап турарлар. А чылдан эгелээш көдээ аж агый будүрүлгезинде у күш үнер ажылдарны дөге ани механизастаарынга ду лажыр деп шиитпирлээн.

Коммунистиг күш-ажылд шалыпчылары—заводтуң б гаш көдээ ажыл-агыйның м пакчыларының чылдың-на ды эртпирер следу олар хой чылда пайыралының о чүүлү ол бооп турар. Ынд слёт бо чылын база болг Аңаа социалистиг чарышт тиилекчилери киришкеннер Он чыл дургузунда, ку турлуг харылзаалар тала биле байлак дуржулга б чыгдыштан. Заводтуң артис рн совхозтарга чээрби у баргаш, 150 катап ковп көргүскен. Заводтуң кино дилзының кежигүннери х райның болгаш көдээ ажыл-ишчилериниң вайы лының дугайында филь тырттыргаш, ону ам кы булуңнарда болгаш культ ордуларында көргүзүп ту

Ю. БУДАЕВ, СЭТА-ныҢ корр

* * *

УНИВЕРСИТЕТ ХООРАЙЖЫГАЖЫ

☆ ЭЛИСТА. Хамааты йынның маадыры О. И. родовиковтуң адын эдл шол Калмыкияның пайысы лының эң чараш кудумчу рының бирээзи апаар. Калмыкияның күрүне унив ситетиниң өөредилге корпус ры, лабораториялары бол студентилер общежитиези бажыңнары каастаар. екваның «Гипроруз» инст дувуң чогаадып тургуск телевилелде көрдүнген ко лекстиң баштайгы эдлчэ тудуун Россия Федерация ның Министрлер Чөвүл бадылаан.

Университет хоорайны жыга беш-тос каът бажы нар туттунар болгаш амгы де калмык университет студентилериниң тудугжу ряды болгаш «Калмык туд трестиң тудугжулары каът общежитиени тудуп рар.

Ф. ИВАНОВ, СЭТА-ныҢ корр

* * *

ЧУРУКЧУ ХООРАЙН АЯН КИИРГЕН

☆ МАХАЧКАЛА. Чаа жыцны чогум канчалаа к чараш шинчи кирерил? айтырыгны шиитпирлээри ле Махачкаланың чурукчу рындан арга-сүме дил Олар хоорайны каастап мээринге күзелдин-биле ч шээрешкеннер. Чаа автоз залды А. Рустамовтуң төле делин ёзугаар дыка чар кылдыр чуруп сиилбээн.

Университеттиң өөреди планетарийин В. Скуга даштан кылган дүрзү-хев лер-биле шимээн. Ол ышк почта бажыңының хаалар дургаар демирден шуп кылган дүрзү-хевирлер к тап турар. Модалар бажы ның, «Кавказ» гостиницан ресторанның болгаш ка лерниң иштики-даштыкы хааларында чүүл-бүрү угу залар, өң-бааның чурук чайнап тургулаар.

М. АМАЕВ, СЭТА-ныҢ корр

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

Израиль агрессияга удур ооң камгаланыр аргазын хандырарынга дузалаары-биле эллээн каш санныг совет шериг кезектерин ынаар түр чорудуп, дузалаар дугайында Египет Араб Республиканың удуртулгазының дилээн ёзугаар Совет Эвилели эллээн каш чылдар дургузунда ыңдыг эп-найыралчы ёзунун дузаламчызын көргүзүп келгён. Совет шериг кезектери Египетке берген совет шериг техниказын Египет чепсектиг күштериниң өөренип алырынга дузалаар сорулгабиле аңаа турган.

Бо талазы-биле алган хемчеглериниң ажык-дузазының дугайында боттарының сеткил ханыышкынын талалар чаңгыс эвес удаа илередип келген.

Амгы үеде ЕАР-да совет шериг кезектери боттарының хүлээлгезин күүседипкен. Ону барымдаалаш, база ийи талының аразынга чогуур саналонал солушканының соонда, Египетче кыска хуусаада чоруткан шериг кезектерин Совет Эвилеличе дедир эргидери чугула деп көрген. Оларны чоокку үеде дедир келдиртир ужурлуг.

Араб Социалистиг Эвилелдин Төп Комитединиң бо чылдың июль 18-те хуралынга ЕАР-ның президентизи А. Салат чүве чугаалааш, амгы үеде ап чорудуп турар хемчеглер «египет-совет найыралдың үндезиннеринге канчап-даа дегбейн турар» деп демдеглээн.

Ооң-биле кады Совет Эвилелиниң улуг дузаламчызын база катап бедии-биле үнелээш, ийи чурт аразынга найыралды моон соңгаар-даа үргүлчүлээринче ЕАР-ның чүткүп турарының дугайын президент медеглээн.

Совет Эвилели болдунуң талазындан найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында совет-египет керээге, израиль агрессияның уржуктарын узуткаар дээш, Чоокку Чөөн чүкке тайбын болгаш айыыл чок чорук дээш кады демиселге үндезилээш, Египет Араб Республика-биле харылзааларны моон-даа соңгаар бүгү хемчегбиле калбартып, быжыглаарынче чүткүп турар.

СОВЕТ-ВЬЕТНАМ НАЙЫРАЛДЫҢ БОЛГАШ ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ АЙЫ

Бистиң чуртувуска бо чылдың июль чээрбиде совет-вьетнам найыралдың болгаш АКШ-тын агрессиязынга удур вьетнам улустуң демиселинге эп-сеткил каттыштырылгазының шалыпчы айы эгелээн.

Москвага болгаш Москва обласка, Украинага, Белоруссияга, Азербайджанга, Молдавияга, Таджикистанга, Аджар АССР-ге, Краснодарга, Доңда Ростовка, Иркутскиге, Ленинградка, Астраханьга болгаш өске-даа черлерге хой-ниитиниң өлүлээлекчилериниң хуралдары болуп эрткилээр. Июль ай дургузунда чер-черге вьетнам улуска эп-сеткил каттыштырылгазының митингилери болгаш хуралдары бооп, совет-вьетнам найыралдың кежээлерин, лекцияларны, беседаларны организастаар, вьетнам улустуң маадырлыг чоруунуң дугайында фотография болгаш өске-даа делгелерни кылыр деп турар. Ол шалыпчы айга студентилериниң тудугжу отрядтарының оолдар, кыстары, делегейниң аныяктар лагерьлериниң дыштанныкчылары база калбаа-биле киржир. Ол ышкаш пионер лагерьлеринге база массалыг хемчеглерни организастап эрттирер ужурлуг.

Вьетнам-совет найырал ниитилелиниң төлээлериң совет кижилер чүректиң ханызынлан, чылыы-биле уткуп, хүлээп алырлар. Оларны Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының Төп Комитединиң кежигүнүнге кандидат Диңь Тхи Кан баштап келир. Ол ышкаш Вьетнам Демократтыг Республиканың болгаш Мурнуу Вьетнам Республиканың элчин черлериниң ажылдакчылары-биле база ужуражыышкыннарны кылыр ужурлуг.

(СЭТА).

Партийжи амыдырал

ХАРЫЫСАЛГАНЫ БЕДИДИП ТУРГАШ...

Бүдүрүлге планын күүседиринге, күш-ажылдың сагылгаурумун быжыглаарынга, социалистиг чарышты калбартыынга база ажылчыннарның, албан-хазкчыларның эртемлиин, культурлуг деңнелин бедидеринге, коллективти сыый каттыштырарынга улуг бүдүрүлгелерниң хөй кижилер ыылдап турар цехтеринде партия организациялары организакчы күш болуп турар.

Парторганизациязы бригада, цех ажылының онзагай байлын эки билип, тургустунуп келир айтырыгларны дораан иитпирлээр, херек апарган таварылгада коммунистерни ыпкаш, олар-биле сүмележип алтар — ооң бир онзагай үлү ында.

«Тыва кобальт» комбинаттың хынап, хемчээр херекселдер лгаш автоматика цегинде партия эге организациязының ылының чамдык дуржулгазының дугайында ооң секретаинженер Александр Сергеевич Мальцевтиң үүлүн мооң аанда парладывыс.

истиң цегивис комбинатколь цеги — кобальт ацаар гидрометаллургия цеңе бүгү механизмнерин карып турар херекселдер болгаш автоматтарның ажылдаарын хайгаарап, аар хүлээлгелиг. Цехте ия организациязы тургуанындан бээр ийи чыл п турар. Ооң составында үеде 10 ажылчын болгаш инженер-техниктиг ажылы бар.

ртия организациязының ының кол угланышкы- цехтиң бедик бүдүрүкг ажылдаарын чедип алыы коллективи сырый каттырары, коммунист бүрүң бүгү талазы-биле мүры үлегерлиг болурун чеалыры болур. Бо дээрге ия Уставының негелдези й. Ындыг болганда ол коммунист бүрүзү тур-

у чедип алыр дээш парорганизациязы бодунуң ын квартал аайы-биле агай планнап, ону тургуа баштай коммунистерүмезин ап, коллективтиң унда сорулгаларынга түр, шиитпирлеттинмейн кол айтырыгларже кией салып, хуралга бадытурар. Ынчаар чогааткан дээштиг, ында көрдүнген ырыгларны харылаар кир харысалгазын бединмедерен билип турар, чүээрге планны оларның -онналы-биле тургускан й. План дээрге органиажылдың эгезин. Ынчанооң күүседезин чедип ынче улуг кичээнгейни турар бис. Ындыг кондуң бир хевири тургусланның база коммуниснаң партийжи даалганы дип турарының дугайын ия хуралдарынга доктаадыңнап турарында.

тиң ындыг хуралдарымурнунда хүлээп алын шиитпирлерниң күүзиниң дугайында информ дыңнаары чаңчыл ан. Ону кылырда коммур баш удур хыналданы уп турар. Мындыг прахуралдың деңнелин болкежигүннериң ботейин бедидер.

тиң коллективи бедик үкчүлүг ажылдаарын чеалыр сорулга-биле ооң

администрациязының ажылчорудулгазын контрольдаар эргезин парторганизация долузу-биле ажылгап турар. Хамаарышкан айтыргларны аайы-биле цех начальнигиниң, участоктар инженерлериниң отчёдун хуралга дыңнап, аңаа чогуур сүмелерни берип турар. Бирги эллчегде күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарын болгаш кижи бүрүзү билиин, мергежилин бүрүнү-биле бүдүрүлгеге бээрин чедип алыры, материалдарны камнаарының чурумун шыңгыырадыр, техниктиг херекселдерни ажыглаарын болгаш септелгезин экижидер талазы-биле парторганизация цехтың администрациязы-биле кады организастыг хемчегларни ап чоруткан.

ССР Эвилелиниң 50 чылын төлептиг уткуур дээш бедиткен хүлээлгелерни ап турган, социалистиг чарыштың байдалын кайы хире дээштиг болуп турарын бир хуралга чугаалашкан, ооң амгы хевири амыдыралдың бүгүнгү негелдеринге дүүшпейн турар деп түңнелди коммунистер, профактивчилер үндүрген. Мурнунда цехтиң үш участоктарының аразында чарыш чоруп турган болза, ону өскерткеш, херекселдерни хайгаарап турарының аайы-биле бригадалар тургускаш, оларның аразынга чарышты организастап, а ооң чоруп турар байдалын болгаш түңнелин саналр система-биле үндүрер деп шиитпирлээн бис. Ол солун. Ооң чижектерин маңаа көрүп көрээл.

КЭО-нуң саналы-биле инженер-техниктиг ажылдакчыларны болгаш ажылчыннарны ажылдаар чериниң аайы-биле он бригадага үскен. Оларның аразында чарыштың негелдери мындыг. Бүдүрүлгеге хамаарыштыр:

— эллчег даалгаазын күүсеткени дээш +1 сан,

— ону күүсетпээни дээш —1 сан,

— эллчег даалгазын ажыр күүсеткени дээш +1,5 сан,

— парын херекселдер ажыглалынга чаңгыс катап хажыдышкын дээш —5 сан,

— чаартыкчы чорукту ажыглалга киргени дээш +10 сан,

— ийиги мергежилди чедип алганы дээш +6 сан,

— бедик разряд чедип алганы дээш +10 сан,

— ажыл шагындан озалдааны болгаш ажылдан эрте чорутканы дээш —3,

— прогул кылганы дээш—9,

— техниканың айыл чогуунуң дүрүмүн үрээни дээш —6.

Ооң ыңай хөй-ниитинин болгаш политмассалыг ажылга киржилгези дээш чогуур кадар болгаш казыыр санныны тыпсыр.

Ынчаар түңнел үндүрери бригада, ажылдакчы кижи бүрүзүнүң күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи ажыл-чорудулгазы тодаргай көстү бээр, чарыш киржикчилеринге ол дээштиг-даа.

Чарыштың ындыг хевири дээштиг болганы-биле бүдүрүлгениң көргүзүтлери, күш-ажылдың организастыг чоруу бедээн, ажылдакчыларның техниктиг база политиктиг билиглерже чүткүлү улгаткан, чаартыкчыларның саны өскен. Бо чылдың баштайгы чартыында 8 чаартыкчы саналды бүдүрүлгеге хүлээп алгаш, боттандырган. Эрткен чартык чылда бистиң цегивис тос дузалакчы бүдүрүлгелериниң аразында чарышка ийи катап тиилекчи болган.

Бистиң цегивис комсомолчуаныяктарының цеги. Ынчангаш аныяктарже кичээнгейни доктаамал салып, янзы-бүрү таарымча чок, багай салдардан оларны чайладып, хөй-ниитичи политиктиг амыдыралче, эртем-техниктиг чогаадыкчы чорукче хаара тудуп, уран чүүл, спортче сонуургалын хандыкшыдар хемчегларни ап турар. Комсомолчуаныяктар социалистиг чарышка бедик үре-түңнелдиг болганы дээш комбинатта ВЛКСМ комитединиң хүндүлел бижии-биле база ортумак школаны шефтээр ажылга идепкейлиг болганы дээш мактал бижик-биле шаңнаткан.

Цехте партия эге организациязының ажылында чамдык дуржулгаларывыс мындыг. Ында чедир кылдынмайн турар чүүлдеривис бар, ону бистер эскерип турар бис. Сорулга болза, эки чүүлдериниң дуржулгазынга даянып, четпестерни чайладырында дээрзин билип турар бис.

А. МАЛЬЦЕВ,
парторганизация секретары.

СЭКП РАЙКОМНАРЫНЫҢ ПЛЕНУМНАРЫНДАН

Организас-политиктиг чугула хемчег — партдокументилерни солуур дугайында СЭКП ТК-ның май (1972 ч.) Пленумунуң доктаалын күүседир талазы-биле ажылдар амгы үеде бүгү партия организацияларының кичээнгейниң төвүнде турар. Бо хүннерде ол чугула айтырыгны СЭКП райкомнарының пленумнарынга чугаалажыр, партия организацияларында ажылдың байдалын, хандыр анализтеп, партдокументилерни солуурунга белеткелдер үезинде чорудар практиктиг хемчеглерни айтып турар.

САРЫГ-СЕП. Маңаа болуп эрткен СЭКП Каа-Хем райкомунуң пленумунга партия документилерни солуур дугайында СЭКП ТК-ның май (1972 ч.) Пленумунуң доктаалын күүседир талазы-биле районнуң партия организацияларының сорулгалары деп айтырыгны чугаалашкан. Бо дугайында илеткелди СЭКП райкомунуң бирги секретары эш Н. П. Федеров кылган.

Ол илеткелдиң талазы-биле «Бүрен» совхозта партия организациязының секретары М. И. Полежаев, «Совет Тыва» совхозта партком секретары Я. С. Доржу, № 958 көжүл чоруур механизастаттынган колоннада парторганизацияның секретары И. Т. Вихоров олар болгаш өскелер-даа санал берген. Чүве чугаалаан эштер районнуң бүгү коммунистери СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин изии-биле деткип, бүрүн чүүлдүгүнүп турарын, ында айыттынган чүүлдерни күүседиринге долу шиитпирлиин илергейлээн. Оон аңгыда олар боттарының коллективинде партийжи организастыг ажылдың дугайын хаңдыр анализтеп, моон соңгаар чорудар хемчеглериниң дугайын тодаргай чугаалааннар.

Пленум чугаалашкан айтырыгның талазы-биле чогуур доктаалды болгаш партия документилерин солууру-биле холбаштыр белеткелдер үезинде чорудар хемчеглерни хүлээп алган.

САМАГАЛДАЙ. Бо чылдың июль 18-те маңаа СЭКП-ниң Тес-Хем райкомунуң пленуму болган. Партия документилерин солуур дугайында СЭКП Төп Комитединиң май (1972 чыл) Пленумунуң доктаалын күүседир талазы-биле районнуң партия организацияларының сорулгаларының дугайында илеткелди СЭКП райкомунуң бирги секретары М. Ш. Артаев кылган.

Организас-политиктиг чугула хемчет — партдокументилерни солуурунга белеткелдерни районда канчаар эгелеп турарын болгаш партийжи организастыг болгаш политиктиг ажылдың чер-черде канчаар тургустуганын илеткелчи болгаш санал берген эштер тодаргай анализтээн. «Тес-Хем» совхозта партком секретары эш Э. Чооду, «Ак-Эрик» колхозта партия организациязының секретарының оралакчызы эш К. Ооржак, Самагалдайның орук-бүдүрүлге участогунда парторганизация секретары эш С. Кандан, «Чодураа» колхозта парторганизация секретарычың оралакчызы Д. Салчак пленумга саналдар берген. Олар партдокументилерни солуурунга белеткелдерни коммунистерниң идепкейин болгаш сагылга-чурумун бедидеринге, партийжи иштики ажылды улам ыңай күштелдиреринге, масса ортузунга идей-кижизидилгелиг болгаш организакчы ажылдың деңнелин бедидеринге ажыглаан турар дээрзиниң эргежок чугулазын демдеглээннер.

Чугаалашкан айтырыгларның талазы-биле тодаргай хемчеглерни айыткан доктаалды пленумга хүлээп алган.

Пленумга СЭКП райкомунуң кежигүннери: «Ак-Эрик» болгаш «Чодураа» колхозтарның даргалары Э. Ч. Эрендей, У. Д. Төмүр-оол, «Тес-Хем» совхозта партком секретары Э. Б. Чооду ниитиниң малынга четчир санныг чемни белеткээр талазы-биле ажыл боттарының коллективтеринде канчаар чоруп турарының дугайында дыңнадыгларны база кылган.

ТЭЭЛИ. Бүгү чурттаазы ышкаш, Тываның ыраккы районнарының бирээзи — Байтайгының партия организациязының коммунистери СЭКП Төп Комитединиң май (1972 чыл) пленумунуң доктаалын күүседир талазы-биле практиктиг хемчеглерни боттандырып эгелеп турар. Бурунгу хүн маңаа болуп эрткен СЭКП райкомунуң пленумунга ол дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Партия документилерин солуур дугайында СЭКП ТК-ның май Пленумунуң доктаалын 113 хуралганы, хөй бүрүзүнден 3,2 килограмм дүкту ап, колхоз малчыннарының аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Эш Тараа ажылга бедик көргүзүгну кызымнаңай күш-ажылы-биле чедип алган. Малдың ажаалга хайгааралын ол эки чорудуп турар. Ылаңгыя чайгы үеде хоюн эки семиртип, күзүн тараа хоорзунунга одарладып келген. Малчын хойнуң кышкы одарынча кол кичээнгейни салыр. Тодаргайлаарга, хөр чуга үеде хоюн оргу черлерге, а хар кылыннай бээрге даглар баштарынга аппарып кадарып, оларның турар кажаазын арыг, курган тургузар.

Дондуп Арапчаевич колхозтуң мал эмчилери болгаш зоотехниги-биле харылзааны үзүктелдирбейн тудуп, мал ажылынга хамаарышкан чугула консультацияларны олардан ап турар. Малчын чыл санында коданынга четчир мал чемин белеткеп ап келген. Бо ажыл-агый чылында 15 тонна сиген белеткээрин ол хүлээнген. Амгы үеде сиген кезилдезинче эгелеп кирген.

С. БИЧИК.

Чарыштың тиилекчизи

Дондуп Арапчаевич Тараа Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң дуржулгалыг хойжуларының бирээзи. Ол сөөлгү 12 чылды улаштыр хойжулап, бо аразында мардың чаш төлүн болгаш маңаан продукция алыр талазы-биле бедик көргүзүглерни чедип ап келген.

Малчын бо ажыл-агый чылында төрүүр 100 хойдан 113 хуралганы, хой бүрүзүнден 3,2 килограмм дүкту ап, колхоз малчыннарының аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Эш Тараа ажылга бедик көргүзүгну кызымнаңай күш-ажылы-биле чедип алган. Малдың ажаалга хайгааралын ол эки чорудуп турар. Ылаңгыя чайгы үеде хоюн эки семиртип, күзүн тараа хоорзунунга одарладып келген. Малчын хойнуң кышкы одарынча кол кичээнгейни салыр. Тодаргайлаарга, хөр чуга үеде хоюн оргу черлерге, а хар кылыннай бээрге даглар баштарынга аппарып кадарып, оларның турар кажаазын арыг, курган тургузар.

Дондуп Арапчаевич колхозтуң мал эмчилери болгаш зоотехниги-биле харылзааны үзүктелдирбейн тудуп, мал ажылынга хамаарышкан чугула консультацияларны олардан ап турар. Малчын чыл санында коданынга четчир мал чемин белеткеп ап келген. Бо ажыл-агый чылында 15 тонна сиген белеткээрин ол хүлээнген. Амгы үеде сиген кезилдезинче эгелеп кирген.

С. БИЧИК.

Почтачыга он ийи чыл

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырының малчыннарынга Базыр-Сады Монгуш почтачылап ажылдаандан бээр 12 чыл болган. Ооң солун, четкүүл чагаа бижик чедирип турары малчыннары Соңгу-Башкы Адырлар баштары, Ак-Хем, Чайлаг-Алаак, Кара-Дыт, Кожай, Кара-Суг ышкаш аңгы-аңгы черлерде даа болза, ол почта озалдадып, номчукчуның четкилин хомудадып көрбээн.

Почтачының барып турары 37 коданның ереге бүрүзү 3—4 чедир чагыдылгалыг. Солун, четкүүл чагыдарынга Базыр-Сады Опайович номчукчуга сүмезин берип, малчыннар ортузунга парлаалга бижидилгезиниң организакчызы болуп келген.

М. ЛАМА.

УЛУГ БААЗАДА

Тыва респотребсоюзтуң универсалдыг баазазы бо чылын 3,5 мүн тонна дүктү Төрээн чурттуң янзы-бүрү областар болгаш крайларынче чорудар ужурлуг. Чижээ, Башкирияның нарын шепкен комбинадынче бедүүн болгаш чартык-бөдүүн дүктү чүдүрүп чорудар. А бистиң кожавыс Бурят АССР-же чинге-нарын дүктү болбаазырадып кылыры-биле чорудар. Красноярскиниң идик кылыр фабриказы бистиң баазавыстан хөй дүктү алыр болгаш боттарывыстың Кызылда алгы заводу база дүкбиле оон хандыртынар.

Баазаның коллективи ол бүгү онаалданы күүседир дээш түүкүлдүг ажылдап турар. Бүгү дүк дуржулгалыг товаровед В. Ф. Панинаның холун дамчып эртер. Бо универсалдыг баазага ол 10 чыл ажыг ажылдап келген.

Дүктү чүдүрүп чорударда база баазага чыдырда-даа ооң үрелип, шынары баксыравазын шыңгыы сагып турар болгаш орукка чорударда-даа ону чүнүң-биле савалап, кандыг янзы-биле таарымчалыг чүдүрерин бүгү талазы-биле хайгаарап турар.

ЧУРУКТА: В. Ф. Панина өске черлерже чорудар дүктү чүдүреринге белеткеп, хынап тур.

А. КРИВОНОЖКИН.

Авторнуң фотозу.

«Шынның» почтазындан

Графикти эде көрзе

Кызылда авиапорттуң мурнуу талазында Карбышев болгаш Фрунзе кудумчуларының төнген ужунда чурттарга бажыңнары хоорайның ырак булуннарының бирээзи. Ол кудумчуларның чурттакчыларынга хоорай кирип аргыжарынга таарымча чок. Чүге дээрге кыштың чыккылама соогунда, чайның изиг халыынында сыгыр даң бажында ажылче далашкан, уруг-дарының садикче чедирер дээш автобус манаан кижилерниң автобус доктаар черге сыңмарлашкан турарын бо-ла көрүп болур. Сөөлгү үеде чоннуң аңаа автобус маңаарындан хөнү калган. Колдуу чадаг кылаштажып турар. Ол кудумчуже № 4 маршруттун «Карбышев—Кожзавод» деп каан автобузу чоруп турар. Ол автобустар, та эвээжи ындыг чүве, та чүге чүве аразы 40—50 минута азы 1 шак болгаш маннап кээр. «Чүгө үр чоруур чүвел?»—деп, чолаачыдан айтырарга, график ындыг—деп каар.

Мен бодум ол кудумчуданда дыка хайыы черде ажылдап турар мен. Мынчага чедир № 4 автобуска ховар олуруп келдим. Бистиң организацияда ажылчыннар сөөртүр тускай машина чок, ынчангаш Карбышев, Фрунзе кудумчуларының чурттакчылары-биле бир дөмей, кылаштаар ужурга таваржыр кижи-дир мен. Чамдык ажылчыннар автобус доктаар черге шак-шагы-биле тура хүнзээр. Бир эвес ол шакты ажытөлүвүстүң кижизидилгезинге, бажыңга кандыг-бир чүвени кылырынга ажыглаан болзувусса дээн чугааны эпти-ле дыңнаар мен. Ынчангаш ол кудумчуның чурттакчыларынга таарымчалыг байдалды тургузуп бээри хооркүүскомдан (ол чоок-кавыда магазин база чок), пассажирлер АТБ-зинден негеттинип турар.

М. АШАК-ООЛ,
сантехник.

Аргыжары берге

Манчүрек дээрге «Алдан-Маадыр» совхозтуң мал-маганын одарладып семиртир чери. Совхозтуң төвү биле ол аразынга аттыг, автомашиналыг кижи кыжын-даа, чайын-даа үзүлбес. Автомашина чоруп турар оруктун кадыр-берти, кызаазы аажок, ынчангаш аргыжарынга айыылдыы кончуг. Оолап түгле оруун билир чолаачы амыр-менди чоруп шыдаар. Орук узун, амыдыралга эргежок чугула.

Ынчалзажок совхоз-даа, күрененің орук тудуунуң-даа организациязы бо орукту экижидеринче сагыш салбайн турар. Бодап көөрге, оруктап совхозтуң ажылчыннары-даа, Көжээ баазазынга чедир мал сүргеннер-даа чоруп турар болганда, орукту демни каттыштыргаш кылза таарымчалыг болгу дег.

Орук харылзааны экижидеринче, ылаңгыя ажыл-агый иштики оруктарын чаартып тударынче ажылчы чоннарны мобилизастаар, ону кылыр курлавырны дилеп тывар талазы-биле көдээ Советтер боттуг ажылды кылыр дээрзинге чоннуң негелдези улуг. Бо дугайында Алдан-Маадыр көдээ Советтиң саналы кандыг ирги?

М. СЕГБЕ.

Чөөн-Хемчик район.

ДЕМИСЕЛГЕ КАҢНАТТЫНГАН УЛУГ НАЙЫРАЛ

СССР
50

а-чурттуң Улуг дайыны РЭ-ниң быжыг чоруунуң берге хыналдазы болган. төрелгетениң айыылайзыны — гитлерлиг фабиле сегиржип алыышолза, совет улус чүгле диг, ниити күш-биле бохосталгазын болгаш ышпас чоруун, бодунуң остуг чаалап алыышкынкамгаяап ап болур деп и тодаргай көргүскен. Налдар аразынга месилдекиннерни катап өскүдер, национадлыг совет күрүбуурашкынга таварышдээн делегей империаниң кордаашкынын даайтур шапкан» деп, «Сосоциалистиг Республика-Эвилелиниң тургустунгаı 50 чылынга белеткел нда» СЭКП ТК-ның докнда бижээн.

нап-ла Совет Эвилелиостуг улустарынга өшбодаан фашизмниң идеоы ССРЭ-ниң быжыг чобүзүревейн, дайынның йгы тулчуушкуннары рге-ле, бистиң чуртувуснацияларының аразынга зирек чорук өскүү үнер, амындан совет күрүне буступ дүжер эвеспе деп чүвеге ыяк бүзүреп, турганнар. Хөгжүлдениң депшилгелиг оруунче кирген Моол болгаш Тывага хамаарыштыр база-ла ындыг кордаашкынны кылып турганнар.

Ынчалзажок пролетаржы интернационализмниң, акы-дуңма найыралдың тугунуң адаабиле каттышкан улустар боттарының экономиктиг, шериг күүзүн каттыштырып тургаш, кижи төрелгетениң араатанзыг дайзыны — фашистиг эжелекчилерни түгле чылча шапкан эвес, а боттарынын эвилелин бүгү талалыг улам быжыглап, делегейде тайбыңның эң ынаныштыг күүлүг күжү апарган.

Делегейниң ийиги дайынының чылдарында ССРЭ биле ТАР-ның аразынга харылзаалар улам быжыккан болгаш тыва улус Совет Эвилелиниң хөй национадлыг найыралдыг ег-бүлезинге каттышкан. Ол чорук Сибирь улустарының төөгүзүнде база бир онза болуушкун болган.

Дайын эгелээринин мурнуку чылдарында Тываның төөгүзүнде улуг чаартылгалар болуп турган. Ынчан аныяк республика болдунуң революциязының ниити-демократтыг үе-чадазын доозуп, социалистиг чаартылгаларның шапкын темпилерин боттандырып турган. 1941 чылдың апрель 1-4-те болуп эрткен ТАРН-ның XII съездизинин резолюциязында — **ТАР Совет Эвилелибиле акы-дуңма найыралын улам быжыктырган, бодунуң амыдыралын ССРЭ-биле улам чоокшулаштырган болгаш ССРЭ-де социализмниң тиилелгезинге даянып алгаш, капиталистиг эвес оруктап социализмче хөгжүлдеге чаа-чаа тиилелгелерни чедип ап турар** деп онзалап демдеглээн.

Ол чорук арат массаларның талазындан Совет Эвилелинге өөрүп четтириишкинни улам хайныктырып, улуг Ленинниң айыткан оруу-биле чаа ниитилелди тургузар, улусчу революцияны улам ханыладыр дээш чаа-чаа тиилелгелерже оларны сорук киирген. Тываның социалистиг хөгжүлдезинин магалыг перспективаларын айыткан чаа программаны намның съездизи хүлээп алган.

Оон соонда ТАР-ның ажылчы чоннарының X Улуг хуралынга белеткел эгелээн турган. Ук хуралдан чаа Конституцияны хүлээп алыр, ТАРН-ның Чаа программазынга дүүштүр республиканың улус ажылагыйының, культура тургузуушкунунуң талазы-биле Директиваларны хүлээп алыр ужурлуг турган. Хуралдың ажыттынар хүнү—1941 чылдың июнь 23-түү бүгү чон четтикпейн манап турган.

Ынчалзажок фашистиг Германияның Совет Эвилелинче оор ёзу-биле халдаанының дугайында медээ чедип келген. ТАРН ТК-ның Политбюрозунуң шиитпирин ёзугаар Тываның ажылчы чоннарының X Улуг хуралын бир хүн бурунгаар июнь 22-де кежээкиниң 19 шакта чыылдырып, ажыткан.

Хуралды эргелеп башкарар органнарны соңгуп, чугаалажыр айтырыгларны бадылаан соонда Ада-чурттуң Улуг дайынының эгелээнинге холбаштыр Совет чазактың медеглелин болгаш декларацияны номчаан.

X Улуг хуралдан: **«Фашистиг эжелекчилерни туюлунга чедир чылча шавар дээш оларга удур совет улустуң демиселинге бүгү күжү, хөреңгизиби-биле киржиринге революстуг намынга болгаш чазаанга баштаткан тыва улус амы-тынын харам чокка бээринге беленин илергейлеп тур»** деп медеглелди кылган.

X Улуг хуралдың медеглелин түүлдүгүнген, революстуг намын болгаш чазаан долгандыр улам сырый каттышканын илергейлээн митингилер черчерге эрткилээн. Оларга арат массалар Совет Эвилелинге ынаан, бердингенин болгаш октуг боону холга туткаш, фронтуже аттаныштарынга беленин илергейлеп турган. Эрзин чурттуг кызыл партизан Кыргыс Тоңмиттин, Улуг-Хемниң малчыны Кыргыс Кудажынын, Тожунуң часпас адар аңчызы Тамгылдың ынчан бооп турган митингилерге чугаалаан патриоттуг сөстери бүгү Тывага нептерей берген турган.

Республиканың бүгү амыдыралын дайын байдалынга дүүштүр организастаар, ажылчы чоннарның интернационалчы кижизидилгезин күштелдирер ажылды ТАРН бодунуң холунга алган. Тываның үдетпүү хаактарны, аът дериг херекселин, чолдак тоннарны, тергени, шанакты кылып бүдүрерин шингээдип ап эгелээн. Чурт иштиниң барааннарын бүдүрерин көвүдеткени-биле чергелештир ССРЭ-ден алыр барааннарның хемчээли кызырылган. Тараның хөй кезиин күрүнеге садарын чурумчуткан, ажылчы чоннар хлебти хостуг садарын соксаткаш, карточка системазынче кирер деп шиитпирлээннер. Бүгүниитинин шериг өөредилгези дээш, оон-даа өске түүлдерни боттандырып турган.

Экономиканы дайын байдалынга таарыштыр эде-организастааны-биле чергелештир намның кожуун, суму комитеттери идей-кижизидилгелиг, организас-массалыг ажылдың деңнелин кажангызындан артык бедиткеннер. Чурттуң, фронтунуң мурнунга харыысалга, акы-дуңма найыралды быжыглаары, интернационалчы кижизидилге — нам органнарының политиктиг ажылының үндезини турган.

Дайын чылдарында боттоттарынга дузаламчыны улам күштелдирген чорук болза, ийи чурттуң аразында интернационалчы харылзааларның кайы хире амыдыралчы бооп келгенин тодаргай бадыткаан. ССРЭ кончуг берге байдалга турзаа, 1942 чылда Тывага авторезина, сиген кезер машина, автол, бензин болгаш үлетпүр барааннары садар хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Совет специалистер республиканың экономиказын, культуразын хөгжүдеринге үнелеп четпес үлүүн киирген.

Республиканың партия болгаш хөй-ниити организациялары ССРЭ-ге дузаламчыны күштелдирер талазы-биле улуг ажылды боттандырып турган. Республика бюджединиң күседи-биле шериг херекселин бүдүрерин организастаан, совет школаларны күрүне хандырылгазынга алган, эргелел аппарадын кызырган, фронтучуларның өг-бүлезинге дузаламчы, камгалал фондузун тургузары дээш, оон-даа өске ажылдарны боттандырып турган.

Совет Армияга материалдыг дузаламчы чедирер талазы-биле ажылчы чоннарның эгелекчи саналдарын өөренип көргеш, белек чыр Төп болгаш чер-чер комиссияларын тургускан. Дайын чылдарының дургузунда тыва улус фронтуже 5 эшелон (389 вагон) белекти чоруткан. Оон ниити өртээ 10 млн. акша. Оон аңгыда 50 мүн аътты, үш эскадрилья самолётту фронтуга садып берген. Киев областын колхозтарынга 27 мүн хире продуктулуг малды белек кылдыр бергеннер. Экспорт организациялары ССРЭ-же 700 мүн баш хире малды, хөй өлүктү, ап эъдин белеткеп чорутканнар.

Тываның ажылчы чоннары фронтуже шуут чоруптар дугайында чөпшээрелди Совет чазактан манап турганнар. **Тывада чурттап турар 19-тан 40 хар назылыг совет хамаатыларны шеригге алыр дугайын Сибирьниң шериг округу ТАРН ТК-га 1941 чылдың ноябрь 10-да дыңнаткан.** Орус чангыс чер чурттугларын тывалар фронтуже байырлалдыы-биле үдеп чорутканнар.

1943 чылдың май 20-де тыва танкистерниң белүү эки тура-биле фронтуже аттанып-кан. Ол дээрге тыва улуска Совет Армияның кезээ-мөңгеде тиилеттирбес тугунуң адаа-биле турмур төөгүлүг аас-кежиитиң эгези болган. 1943 чылдың сентябрь 1-де капитан Кечил-оолга командылаткан аъттыг шериг эскадрону фронтуже аъттанып-кан. Тыва эки турачыларның 60 хуузу АРЕВЭ, 30 хуузу нам кежигүну турган.

Тывадан чоруткан дайынчылар социалистиг Ада-чурт дээш тулчуушкунларга эрес-маадылыг чоруун көргүскеннер. Шумов алышкылар: Иван, Лука, Авксентий, Василий, Семён, Александр Ленинградтың камгалалынга, Прибалтикага,

80—100 центнер чедирер дээш

КРАСНОДАР КРАЙ. Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры Павел Пантелеймонович Лукьяненко 1930 чылдан бээр көдээ ажыл-агыйның Краснодар эртем-шинчилел институдунуң кызыл-тас селекциязының кылдизин баштап турар. Ол чылдарның дургузунда бодунуң өөреникчилери-биле кады П. П. Лукьяненко кызыл-тастың дөртен ажыг сортун тургускан.

Институттуң селекция кылдизи дээрге, аныяк эртемденнерге улуг школа-дыр. Ленинчи шаңналдың лауреады П. П. Лукьяненко 70 харлыг-даа болза, ооң чогаадыкчы күштери бүрүн долу. Бодунуң өөреникчилери-биле кады ол гектар бүрүзүнден 80—100 центнер тарааны алгы дег ындыг кызыл-тасты дилеп тыварын үргүлчүлеп турар.

ЧУРУКТА: институттуң дуржулга черинде П. П. Лукьяненко (солагай талазындан ийигизи) бодунуң өөреникчилери (оң талазындан солагай талазынче) биче эртем ажылдакчызы Б. А. Калитвинцев, улуг эртем ажылдакчызы В. В. Еостин, улуг эртем ажылдакчызы Ю. М. Пучков, хайнактаан кызыл-тастар лабораториязының эргелекчизи В. Б. Тимофеев олар-биле.

Е. ШУЛЕПОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ҮЛЕГЕРЛИГ-ДАА, ӨӨРЕДИГЛИГ-ДАА

Республиканың херээженнер чөвүлелинде

СЭКП Каа-Хем райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизи Ильинка суурга чамдык херээженнер чөвүлелдериниң даргаларының семинарын эрттирген. Аңаа Үжеп-Аксы, Эржей, Сизим, Белбей, Даниловка, Ильинка суурларда херээженнер чөвүлелдериниң даргалары база Таңды болгаш Бии-Хем районнардан аалчылар кээп киришкен. Семинарга херээженнер ортузунга атеистиг ажылдың утка-шынары болгаш хевирлериниң дугайын кол айтырыг кылдыр чугаалашкан.

Бо талазы-биле илеткелди СЭКП райкомунуң килдис эргелекчизи Е. Ажи кылган. Ажылчы чоннарны коммунистиг үзел-бодалга, бүзүрелге болгаш моральга кижизидер талазы-биле оларның культурлуг деннелин бедидериңче партия, совет, хөй-ниити организациялары кичээңгейни салып келгенин илеткелчи демдеглээн. Маңаа хамаарыштыр бир чугула айтырыг — чурттакчы чоннуң ортузунга шажынга удур пропаганданы күштелдирери болур, чүге дээрге районнуң чамдык суурларында ийи-чаңгыс шажынчы бөлүк бүдүү хөделип турар, шажынга чүдүп-сүзүглеп, ооң сырбактанып, салдынмайн турар кижилер ам-даа бар. Ынчангаш чүдүлгелиг кижилерниң хөй-ниитичи илепкейин көдүрери — идеология ажылының база бир угланышкыны болур. Мону шиитпирлээринге херээженнер чөвүлелдери биче эвес рольдуг болуп келген.

Районнуң чамдык суурларында херээженнер чөвүлелдери херээженнериниң атеистиг кижизидилгезинге хамаарыштыр лекция, беседа, политинформация, көскү агитацияны организастап, чүдүкчүлерниң чурттап турар черлеринге барып, олар-биле тус-тузунда ажылды чөрүдүп турарын дуржулга солушканнар чугаалаан. Чүдүлгелиг кижиниң шажынга бүзүрелин эде бүзүредиринге, ооң атеисчи болурун хевирлээринге амыдыралдың чаа ёзулалдары, байырлалдары улуг салдарны чедирип турар. Суурларда чаа төрүттүнгеннери байырлалдыг байдалга бүрүткээрин, ие-чаштарны канчаар кижизидериниң дугайында консультацияларны чорударын, кырган-авалар хүнерин эрттирерин практикалап турар. Сарыг-Сеп ортумак школазының башкылары тускай агитбригаданы тургускаш, атеистиг темага илеткелдерни, лекцияларны кылып, шажынчыларның чамдык хуурмак үүлгедиглерин сойгалап турар химия дуржулгаларын белеткеп алгаш, суурларга барып турар.

Амгы үениң байдалынга дүгжүп турар өг-бүленің ёзулалдарын, шажынчыларның бодунуң эрге-ажылынга ажыглап турган чоннуң шагдан тура байырлалдарын чаа хевирге эрттирип турарын Ильинка көдээ Советинин даргазы Е. Бортникова делгеренгейи-биле таныштырган. Суурда чаа чылды уткуурунуң, кышты үдээриниң байырлалдарын эрттирип, аңаа орус улустуң шаандагы оюннарын, хөглээшкиннерин культурлуг ёзу-биле көргүзүп, чижээлээрге, шанактыг аттарга олургаш, аалдажып, янзы-бүрү аъш-чемни хөйге садары кыргаан кижилернің сеткилин өөртүр, аныяктарга солун болур. «Кижи төрүттүнген» деп ёзулалдарны ол суурга эрттирген. Күш-ажылга алдаржыткан байырлалдарга хөй кижини киириштирери, аңаа ажыл-ишти түүнээри ажылчын кижиге моральдыг салдарны чедирериниң бир хевири апарган. Совет Армианың хүрээлениче аныяктарны байырлалдыы-биле база үдеп турар.

Херээженнерниң идей-политиктиг кижизидилгезинге агитквартираларның ажылы база улуг черни ээлээн турар. Ол дугайын Белбейде херээженнер чөвүлелиниң даргазы А. Сырга чугаалаан. Агитквартираларга хөй-ниитичи хемчеглер ай санында ийи катап болуп турар. Олар тустус булуннарлыг, ында боттарының кылган ажылын түннеп бижээн альбомнуг. Херээженнер чөвүлели шүгүмчүлелдиг хана солунун үндүрүп, аңаа ие, бот кижилерниң ажыл-агыйга харыысалга чок, чурум үрээр, багай чаңчылдарын чөптүү-биле айтып, ону эдериниң сүмелерин берип турар. Оларда база бир эки чаңчыл—аныяк өг-бүле тутканнарга байыр чедирип, оларның кудазын организастыг, чурумнуг эрттирип турары.

Белбей биле Бүрен-Аксы суурларның херээженнер чөвүлелдери аразында социалистиг чарыштыг, бот-боттарынга аалдажып барып, бот-тывынгыр уран үүл көргүзүүнүң, спорттуң маргылдааларын, уран-шевер ажылдарның болгаш кылган аъш-чемниң делгелге-конкурстарын чорудуп турар.

Херээженнер чөвүлелдериниң ажыл-чорудулгазын партия организациялары, көдээ Советтер удуртуп, аңаа даянып, чогуур дузаны чедирип турары өөрүнчүг. Бүрен-Аксының көдээ Соведи (даргазы Л. Ильиченко) ында херээженнер чөвүлелдериниң аразында чарыштың негелдезинге херээжен чоннуң көдээ ажылагый бүдүрүлгезинге киржилгези, уруг-дарының кижизидип турары, бодунуң ниити билиин, деннелин бедидип, боттывынгыр уран үүлче, спортче сонуургалын салып турары, суур чаагайжыдылгазынга үлүүн киирип турары дээн ышкаш үүлдерни киирип турар. Социалистиг чарыш херээженнер чөвүлелдериниң ажылын идепкейжидеринге улуг идигни берип келген.

Херээженнерниң атеистиг кижизидилгезинге совет кижилериниң шалыпчы ажылы, чаагай амыдыралы дээштиг салдарны чедирер, ол болза чүдүлгелиглерге тодаргай, көскү барымдаа дээрзин семинарның киржикчилери демдеглээннер.

«Тиилелге» колхозта партия организациязының секретары Н. Монгуш колхозтуң ажылагыйының хөгжүлдезин, суурнуң амыдыралын, ында ажылдап турар орус болгаш тыва кижилериниң найыралының дугайын делгеренгейи-биле чугаалап, мурнунда чүдүлгелиг чораан кижилер ооң канчаар чарлып алганының чижектерин көргүскен.

Семинарның киржикчилери Ильинка суурда агитквартираларны сонуургап көргеннер, ында амыдырал хандырылгазының өрээлинге база чораанар, кежээзинде чаа төрүттүнген чаштарның байырлалдыг бүрүткээшкиниин эрттирген. Суурнуң төөгүзүн, аңаа коллективтиг ажыл-агыйның тургустунганын, ооң хоочуннарының, хүндүлүг кижилериниң дугайында көрүштүг кылдыр кылган альбомну семинарның киржикчилери магадап көргеннер.

Таңдыдан болгаш Бии-Хемден келген аалчылар боттарының ажылының дуржулгазын база чугаалап берген.

Семинарның түннелинде херээженнер ортузунга шажынчүдүлгеге удур ажылды, атеистиг кижизидилгени күштелдирер херек деп ооң киржикчилери дугурушкан. Херээжен чоннуң хөй-ниитичи илепкейин, оларның политиктиг болгаш культурлуг деннелин бедидеринге таарымчалыг байдалды тургузары дээш ажылдаарынче херээженнер чөвүлелдериниң сорулгаларын ында айтып турар.

Ильинка суурга болуп эрткен семинарның киржикчилери дуржулгазын солчуп, боттарының ажыл-херээн бүгү талалыг чугаалажып, херээженнер чөвүлелдериниң даргаларының белен эвес, ынчалдаа буянныг ажыл-ижинге ол семинар ажыктыг болган дээрзин сеткилиниң ханызындан чугаалап турганнар.

О. УСПЕНСКАЯ,
республиканың херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү.

АЖЫГЛАЛГА КИРЕР ТУДУГДА

Прораб Юрий Иванович Лямин-биле техниктиг хандырылга станциязының ханаларын тудуп доозупкан бажыңынга кире бердивис. Бажыңның иштинде цемент шала кырында чүүл-бүрү тудуг материалдары, демир-деъс, туйбу артынчылары чыткылаар. Дөрт кижи ооң иштиндештин арыглаан турлар.

Юрий Иванович мени бирле кижиниң чанынга аппаргаш:

— Бо дээрге бистиң бригадиривис-тир — деп, таныштырды.

Бригадир К. Н. Маклаков ында чоокта чаа барган. Ынчалза-даа ооң организакчы, эң ылаңгыя ажылчын аргамергежили улуг болурга, ону тудугжулар бригадир кылдыр соңгуп алганнар. Ол — бригадада хүндүлүг, эш-өөрүнге эптиг-эөлдек, дуржулгалыг кижилерниң бирээзи. Чогумна ооң ужурунда бригада даалганы үргүлчү чогуур хуусаазында, эки шынарлыг күүселин турар.

Бригадир Константин Николаевич Маклаков-биле техниктиг хандырылга станциязының тудуун көрүп, ында ажыл-херектиң дугайын чугаалашкан бис.

— Бо бажыңның ханаларын хуусаазындан 25 хонук бурунгаар тудуп доосканы бис. Ооп-даа өске ажылдарны, чижээлээрге, бетон шаланы, чадаларны, соңга карактарының адаан база-ла ийи эөлчег-биле ажылдан турганы, дыка шалыкын кылган бис — деп, бригадир чугаазын эгеледи.

Бетон эзилдириин ол тудугга кежээкиниң беш шакта соортүп кээр. Ынчангаш аңаа чедир элээн каш кижи бетон кудар черлерни ыяк белеткеп каар. Кежээ бетонщиктер келгеш, аңаа бетонну кудуп, бүдүн эөлчег иштинде ажылдаар.

Амгы үеде бригада түүнү ылыып турарын база сонуургадывыс.

— Бистер бо хүннерде суг дамчыдар хоолайлар салыр оңгарларны казып, белеткеп турар бис. Ооң чамдык бетоннап, быжыглаар черлерин база кылыр апаар. Бистиң-биле кады Тываның автоөргелениниң тудуг-монтаж эргелениниң монтажчылар бригадазы база ажылдап турар — деп, Николай Константинович чугаалады.

Тудугжулар кол-кол ажылдарны кылып доозуптары билек-ле ында монтажчылар бригадазы келгеш, техниктиг дериг-херекселдерни, электри моторларны тургузуп, чырыткы удазыннарын шөйүп турар болдулар. Ынчалза-даа монтажчылар тудугжуларның дузазы чокка боттарының ажылын чогуур үезинде кылып шыдавас.

Республиканың автосептелге заводунуң чагыын ёзугаар тудуп турар ол техниктиг хандырылга станциязының тудуунуң төлевилелинде чамдык четпес үүлдериниң уржуундан ажылдың темпизи чамдыкта кудулап турарын база айтыр херек.

Төлевилелде агаар үндүр салгынадыр херексел турар үттерни, газ одалгазын безин шуут айытпаан болганын бригадир чугаалап турар. Ооң ужурундан автоэргелелдиң тудуг-монтаж эргелели болгаш чагыкчы завод ол ажылды катап кылыр дугайында дугуржур ужурга таварышкан. Түңелинде 80—120 сантиметр түүйбу, бетондан кылган черлерни хол-биле катап үттээр ужурга таварышкан. Ол—хөй күш үнер, берге ажыл. Чижээ, 120 сантиметр кылын бетон хананы дөрт кижи ийи хүн иштинде арай деп турган, үттээн таварылга база бар.

Техниктиг хандырылга станциязының тудуунда чедир көрдүнмээн төлевилелдиң ужурундан өске-даа чамдык ындыг ажылдарны немей кылгылаан. Газ одалгазын бажыңче дамчыдар болганда, ооң доскаарлары турар оңгарларны каскаш, бетоннап белеткеп турар. Бир эвес ындыг болгаш өске-даа чедир көрдүнмээн үүлдер эвес болза, станция моон-даа шапкын кылдынарын бригадир бадыткап турган. Ынчалза-даа Николай Константинович Маклаковтуң удуртқан бригадазы берген даалгаларны эки күүседип турарын айтыр херек.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр бежен чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка киришпишаан, бригаданың коллективи моон соңгаар ооп-даа эки түңнелдерни чедип алыр дээш ажылдап турар. Сөөлгү үеде бригадада ажыл шагы үзер, хууда даалга күүсетпес чорук шуут чок болган. Ол ышкаш бригада кежигүннериниң эп-найыралы улам быжыккан. Кижи бүрүзү коллектив дээш, бүдүрүлге даалгазы дээш сагыш салып турар. Ынчангаш мурнакчыларның одуруу улам көвүдеп турар апарган.

— Амгы үеде соңгалар шилдээр, иштики-даштыкы шеверлел ажылдарын кылыр, шалалар салып, ону леволиум-биле шывар ажылдарны база кылып турар бис—деп, бригадир чугаалай-дыр. Бистер, Тыва автоэргелел чериниң тудуг-монтаж эргелениниң тудугжулары, Кызылдың техниктиг хандырылга станциязының тудуун Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 55 чыл оюнда ажыглалга киирер дээш кызымаккай ажылдап турар бис — деп, Николай Константинович чугаазын доосту.

Кызылдың техниктиг хандырылга станциязы ажыглалга кирер чугула тудут. Ону кылып турар тудугжулар ооң улуг ужур-дузалыын ыяк билип, боттарының бүгү күжүн, мергежилин салып ажылдаңдаа турарлар. Оларның чедиишкининде мөргежилдиг бригадир Н. К. Маклаковтуң үлүү эвээш эвес деп чүве билдингир.

Н. АФОНИН,
«Шыпыңы» штаттан дашкаар корреспондентизи.

ДЕЛЕГЕЙ ДО ХҮННЕРДЕ

Араб социалистиг эвилелдиң ТК-зының хуралы

КАИР. (СЭТА). Араб социалистиг эвилелдиң Төп Комитединиң хуралы Каирге болган, аңаа АСЭ-ниң даргазы, Египет Араб Республиканың президентизи Анвар Садат чүве чугаалаан.

Египет улустуң англи колониализмге болгаш АКШ-тың база Израильдиң империалистиг агрессиязынга удур дамиселинге доктаагаш, ол демиселге Совет Эвилелиниң ойнаан улуг ролюн президент демдеглээн. Совет Эвилели бүгү адырлар: политиктиг, экономиктиг болгаш шериг адырларының талазы-биле бистиң талавыска турган дээрзин А. Садат медеглээн. Совет Эвилелиниң туружу 1967 чылдын израиль агрессияның мурнунда-даа база ындыг болган. 1965 чылда, эрге-чагыргага президент Джонсон турган үеде, Каттышкан Штаттар биске дузаламчы көргүзерин соксадырын баш бурунгаар сагындырган турган, ындыг дузаламчы көргүзерин херек кырынга соксаткан, ынчангаш мөчээн президент Гамаль Абдель Насер-биле кады Совет Эвилелинче чорупкан бис. Египеттиң болгаш Каттышкан Штаттарның арызынга ажык чөрүлдээ эгелээн үеде Совет Эвилели бистиң талавыска турган. Совет Эвилели бистиң-биле тускай дугуржулганы чаргаш, ооң дугайында бистиң уттуп болбазывыс турушту ээлээн. Ол дугуржулганы барымдаалааш, Совет Эвилели болза, ылаңгыя Каттышкан Штаттар Израильге кызыгаар чок экономиктиг болгаш шериг дузаламчызын көргүзе бээрге, бисче америк ыйышкынны кошкадыр дээш, ССРЭ-ге бистиң төлээр өревистиң түүнүн эвээжеткен.

1967 чылда чепсектиг күштеривистиң 80 хуузун оскунганывыс соонда Совет Эвилели бисти боо-чепсек-биле хандырып, делегей шуулганнарынга бисти политика талазы-биле деткип келген. Совет Эвилели бисти экономика талазы-биле база деткээн, чүге дээрге, бистиң чуртувустуң тургузуушкуну дээш демиселди хосталга дээш тулчуушкундан чарып болбас.

Совет Эвилели бедик плотинаны тудар талазы-биле биске дузалаан, а ам бедик плотинаның тудуундан биче эвес чугула төлевилелди күүседип доозар талазы-биле биске дузалап турар. Мында чугаа болза 25.000 ажылчыннар ажылдаар металлургия комплекстизиниң тудуунуң дугайында бооп турар.

ЕАР-ның чазааның дилээн ёзугаар Египетте барган совет шериг чөвүлекчилериниң хүлээлгезин күүседип доосканын президент А. Садат база дынаткан.

Ажылдың дараазында үеча-дазында «Национал чаңгыс эп дугайын» чугаалажып көөрү-биле Араб социалистиг эвилелдиң бүгү-ниити национал конгрезиниң сессиязын бо чылдың июль 23-те чыылдырар деп саналды чугаазының түүнелинде президент киирген.

МАР-ның көдээ ажыл-агыйының чедиишкиннери

УЛАН-БАТОР. СЭТА-ның корреспондентизи А. Бабенконуң дамчытканы болза:

Моол тараачыннар бо беш чылдың ийиги чылының даалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар.

Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң эрес-маадырлыг күш-ажылының ачызында бо үеде малдың чаш төлүнүн баш саны 7,6 миллион четкен. Ылаңгыя Ортаа-Гоби, Төп болгаш Сухэ-Батор, Кобдо аймактарның малчыннары бедик көргүзүглерни чедип алган.

Телеграмма чоруткан

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретарының оралакчызы Жорж Марше 1954 чылда Индий-Кыдат талазы-биле Женева дугуржулгаларынга ат салган хүнүнден бээр 18 чыл болганынга холбаштыр телеграмманы Вьетнамның Күш-ажыл партиязының ТК-ның Бирги секретары Ле Зуанга чоруткан.

Француз коммунистерниң өөмүнээзинден Ж. Марше болза Вьетнамның Күш-ажыл партиязынга байыр чедирип, бодунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш маадырлыг вьетнам улустуң чөптүг демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазын аңаа бүзүреткен.

Француз коммунистер вьетнам акы-дуңмалар-биле политиктиг болгаш материалдыг эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарынга күштерин харамнанмас деп, Ж. Марше медеглээн. Телеграмманың түүнелинде демдеглээни: «Силерниң демиселиңер — бистиң демиселивис-тир, силериң тиилелгелериңер—бистиң тиилелгеривис-тир».

Чугула дугуржулгалар

ВАШИНГТОН. СЭТА). Ракетага удур камгалалдың системаларын кызыгаарлаар дугайында ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында кереэни, стратегтиг шаап халдаашкынныг чепсегленишкиннерни кызыгаарлаар талазы-биле чамдык хемчеглер дугайында ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында түр дугуржулганы америк конгресске чугаалажыш көөрүн катап эгелээн.

Стратегтиг чепсегленишкиннерни кызыгаарлаар дугайында совет-америк чугаалажышкыннарда АКШ-тың делегациязының баштыңы Джерард Смит сенаттың чепсектиг күштер херектериниң талазы-биле комиссиязының хуралынга чүве чугаалаан. Москвага ат салган документилериниң чугулазын демдеглээш совет-америк чугаалажышкыннарның ийиги үе-чадазы чоокку үеде эгелээр боор дээрзинге идегелин Смит илергейлээн, бо ийиги үе-чадада ийи тала стратегтиг чепсегленишкиннерни кызыгаарлаар талазы-биле «бүгүнү хаара тутқан дугуржулганы» чедип алырынче чүткүүр апаар. Бирги үе-чадада кылдыган ажыл улам ынайгы чугаалажышкыннарның дешпилгеллиг болурунга идегээринин барымдаазын берип турар деп Смит демдеглээн.

АКШ-тың күрүне секретарын У. Роджерс Сан-Франциско чүве чугаалаан, стратегтиг чепсегленишкиннерни кызыгаарлаар дугайында совет-америк дугуржулгалар «делегей харылзааларында эргилдени айтып турар» дээн. «Делегейниң ядролуг эң күштүг күрүнелери боттарынга болгаш бүгү делегейге чугулаш ужур-дузалыг айтырыгны талазы-биле дугуржулгаларны идегелдиг болгаш хынап болур кылдыр эң-не башталарган. Стратегтиг чепсегленишкиннерни кызыгаарлаар дугайында чугаалажышкыннарда дараазында үе-чадаа четтикпейн манап турар бис» деп, күрүне секретары медеглээн.

«Бистиң болгаш Совет Эвилелиниң барымдаалаарын хүлээп көргени тайбың харылзаларның принциптери саазы кырында аңаа сөстер эвес болур дээрзинге идегеп база манап турар бис. АКШ бо принциптерни боттандырары-биле херек кырынга бүгү чүвелер кылыр» деп, У. Роджерс чугаалаан.

Бомбалаашкыннар үргүлчүлевишаан

ХАНОЙ. (СЭТА). Июль 18-те америк ужар күүл Ханойнуң чоогунда хоорайларже каш удаа халдап, чурттакчылыг Донгань, Зялам болгаш Тылием районнарны бомбалап, боолаан деп, ВДР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң төлээлекчизиниң медеглелинде айыткан.

Ол-ла хүн Намдинь хоорайны болгаш ооң чоогун база бомбалаан. Июль 17-де америк самолёттар ВДР-ниң чамдык можуларын бомбалаан. «В-52» дээр стратегтиг бомбалакчы самолёттар Куангбинь можуда болгаш Виньлинь зонада чурттакчылыг чамдык суурларны бомбалаан.

АКШ-тың чазаа улус ажылагый объектилерин үрегдеп, хоозурадыры-биле кады Вьетнам Демократтыг Республиканың чурттакчылыг районнарын болгаш ооң найысылаарын Ханойну бомбалаар дээн самолёттарын чорудуп турар ол факт америк империализмниң алыс мөзүн бүдүжүн улам тода кылдыр көргүзүп, «тайбың» болгаш «чаагай күзел» дугайында ооң медеглелдерин сойгалап турар деп, ук медеглелде чугаалаан. ВДР-ге удур дайынны кадыктарын доп-дораан соксадырын, дайынның «вьетнамчылга» дээр политиказын соксадырын болгаш Вьетнам талазы-биле париж чөвүлел хералынга шыңгыы чугаалажышкыннарны чорударын дүлегейнин хөй-ниитизи негеп турар үеде бо кемниг үүлгедиишкиннерни АКШ-тың чазаа чорудуп турар-дыр.

Америк агрессияга удур демисежип турар демократтыг организацияларының кыйгырганын ёзугаар француз найысылаалдың болгаш ооң чоок-кавызының муң-муң чурттакчылары АКШ-тың Вьетнамда дайынынга болгаш ону улам калбартып турарынга удур килецээшкинин илереткен чыскаалче үнгеннер. Чыскаалганнар ВДР-ниң девискээрлерин бомбалаар чорукту соксадырын, Индий-Кыдаттан ооң шериглерин үндүрерин АКШ-тан негээн трансспарантыларны болгаш плакаттарны тудуп алгаш чоруп турганнар.

ЧУРУКТА: Парижтиң кудумчузунда чыскаал. Мурнуку одуругда — Францияның Коммунистиг партиязының удуртукчулары.

В. ЖДАННИКОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

«Тыва эки турачылар кудумчузу»

Балканнарга болган тулчуушкуннарга кайгамчык маадырлыг чоруун көргүскеннер. Миномётчик алышкыларның атсураа бүгү чуртка билдингир. Владимир Пахоруков эң берге үеде холунда миназы-биле кады немец эшелониуң оруунга чыдыпкаш, ону буза тевискен. Пулемётчиктер Иван, Алексей, Александр Кудрявцев алышкылар бодунуң кезээнин дидим дайынчыларыга санадып турганнар. Эрес-маадырлыг чоруу дээш М. А. Бухтуев, А. А. Семирацкий оларга Совет Эвилелиниң Маадыры аттарны тывыскан (өлген соонда). Фашистерниң Кишинев-Ясск чоогунга камгалалын үзүткап турган тулчуушкунга тыва танкистер Донгак Үйнук-оол, Байкара Биче-оол, Кыргыс Идам маадырлыы-биле өлгеннер. Танкист Хомушку Чүргүй-оолга Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан.

Тыва эки турачылар 1943—44 чылларда кыска үениң дургузунда алдарлыг орукту эрткеннер. Оларны кады дайылдажып чораан эш-өөрүнүн, «Саяң сынарының эзирлери» деп адап турганы таварылга эвес. Деражно суур дээш тулчуушкунга Оюн Сенгии дидим чоруун көргүзүп, 100 хире фашисти үзүткаан. Ынчангаш Ээрбек чурттуг араттың оглу Оюн Сенгии тывалардан эң баштай дайынчы Кызыл тук орден-биле шаннаткан.

Тыва эки турачыларның маадырлыг чоруун совет улус утпаан. Ровно хоорайда бир кудумчуну «Тыва эки турачылар кудумчузу» деп адаан, Балтикада «Тыва» деп аттыг корабль эжиндирип чоруп турар.

Карпат дагларының чоогунга дайылдажып чоруп турда, тыва шериглерни чуртунче чандырар дугайында командылал чериниң дужаалы келген. Янзы-бүрү нацияның оолдары, совет шериглер тыва эштерин байырлалдыы-биле үдээннер. Сески дивизияның командири генерал Павлов ТАРН ТК-га чоруткан чагаазында мынча деп бижээн:

«Бистиң гвардейжилериви-биле кады каргыштыг дайынга удур тулчуп турган силериниң чуртуңарның оолдары бистиң казак каттыжыышкынывыстың ат-алдарын, аъттыг гвардейжилериниң ат-алдарын улам кедүрдүлер. Төрээн чуртунуң шак мындыг маадырлыг, эрес-дидим болгаш туруштуг оолдарын кижизиткени дээш бүгү тыва улуска өөрүп четтиргенивисти илереттивис».

1944 чылдың май 28-те Москва чоогунда Коврово хоорайга ССР Эвилелиниң Дээди Совединиң Президиумунуң төлээзи генерал Тимохин 67 тыва гвардейжиге орденнерни, медальдарны тывыскан. Ооң соонда олар чуртунче ээпкеннер.

Тыва шериглериниң дайынчы оруу ооң-биле доозулбаан. Госпитальдарга эмнедип турган дайынчылар сегип алгаш, фронтуже база катап чоруп турганнар. Гори хоорайга эмнедип турган гвардейжи Доңгак Таржаа Тываның Москвага турган элчин черинге ындыг чагааны бижээн:

«Госпитальдан үндүр бижидип алдым, үшкү Украина фронтузунче чоруптар мен. Өлген эштеримниң ханы дээш дайзын-биле тулчурунга белен мен. Дириг артсымза ужуражы бээр бис. Бир эвес ол бүтпейн барза, Төрээн чурт дээш өлген деп санаңар, ол дугайын төрелдеримге дыңнадыр силер»

Д. ТАРЖАА,
Прибалтикага чаалажып турган.

Өске дайынчы Кыргыс Чамзырың Польшаны, Венгрияны, Чехословакияны болгаш Чөөн Пруссияны хосташкан. Эрес-маадыр чоруу дээш Дээди командылал чери аңаа 9 удаа аас шаңналын чедирип, үшкү чергениң Алдар ордени, «Эрес-маадырлыг чорук дээш» деп медаль-биле шаннаан.

Тыва танкистер Румынияны, Венгрияны, Чехословакияны хосташканнар. 1945 чылдың майда олар Прага хоорайга дайынчы оруун доосканнар.

Үстүнде көрген фактыларывыс орус болгаш тыва улустарның акы-дуңма найыралының алызындан кайы хире быжыг бооп келгенин тодаргай бадыткап турар.

Ю. АРАНЧЫН,
төөгү эртемнериниң кандидады.

СССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чылынга

БОКАРО: совет-индий найыралдың демдээ

Бистин барбаан, чорбаан чери чок автомобиливис Дхан-бад — Бокаро аразының оруу-биле дүрген хап орган. Хөлегеге безин 45 градус чедир изидип турган ол дүштеки үеде рис ховуларының, суурларының, өөн черлериниң чаны-биле ол чүгүртүп орган. Индияның төөн талазында металлургия заводун тудуп турар Бихар штатче бар чораанывыс ол. Ол дээрге Индияның бүгү төөгүзүнде эң улуг дээн ниити национал тудуг-дур. Ында 65 мүн кижи ажылдап турар. Оон ангыда, чүрттүн бүгү булуңнарында чүс-чүс мүн ажылчыннар оон чагыгларын күүседип турар.

Бокарога чоокшулан келгеш, шахтёрларның чаны-биле эрттивис, хөмүр-даш доозуунудан оларның карарын калган арыннарындан характарының чүгле агы көстүр болган. Күүлүг кылын даңттары болганчок-ла чер кырынче үнүп келир, кожсталыр бедик шынарлыг хөмүр-даштары оортан казып турар. Ырак эвесте, Кирибура хоорайда, демир аймаа байлак шинчээлдиг рудаларның хөй чыдар черлери бар. Мурнуу-Чөөн Азияда эң улуг дээн металлургия заводун тудупургузарынга моон эки чер тывылбас дээрзин ол бүгү чугаалап турар.

Бокаро — бодувун одалга болгаш бус-биле ажылдаар станцияларлыг, аажок улуг дуазалал корпустарлыг өзулуг комбинат-тыр, ол корпустарның тус бүрүзү каннның изиг болгаш соок прокатказын кылырынга ажыглаар кайгамчык улуг цехтерлиг өзулуг завод болуп турар.

— Бокарода заводтун бистин чүртүвүстүң келир үезинге ужур-дузазын үнелеп чедери берге, ол ажыглалга бүрүн кирген шаанда, чылда-ла 4 миллион тонна канны 1975 чылдан эгелээш бээр — деп, тудугуун удуртучузу М. Сонди чугаалаан.— Ол чурагайларның ужур-дузазын тодаргай көргүзер төлээде, мындыг чүүлдү сагындырып көрээли, чүл дээрге Индия хамаарышпас чоруун чедип алган 1947 чылда Индияның хуу кижилер холунга турган металлургия үлетпүрүнүн чылда бүдүрер продукциязы бир миллион тонна кандан аашпайн турган. Ам Индияның күрүне бүдүрүлгелери чыл бүрү 5—6 миллион тонна канны бүдүрүп турар. Индустриализацияның оруу-биле чоруп олурар Индияның каңга хереглели 1980 чылга чедир чылда-ла 20—25 миллион тонна кан чедир немей өзе бээр деп эртемденнер санап көрген. Бар күүлерни шинчээдип алыры, Бокарода заводту тудары, Бхилаиниң совет-индий найыралдан чаяаттынган баштайгы бүдүрүлгезин калбартыры (ол бүдүрүлге эрткен чылын 2 миллион тонна чыгам канны берген) бодун металл-биле боду хандырарының перспективаларын чурттун мурнунга ажыдып турар. ССРЭ-биле кады ажылдашпышаан, Индияның тудуп турары күрүне бүдүрүлгелери ол сорулгаларны шиитпирлээринге чугула рольдуг болур.

Бокарога херектиг чүүлдерниң барык үштүн бир кезиин Совет Эвилели, а үштүн ийи кезээн — база-ла ССРЭ-ниң дузазы-биле туткан индий заводтар берип турар.

Металлургия бүдүрүлгезин тударының хөрээнге дуза чедирер дугайында индий чазакка АКШ санал киирип турган дээр. Ынчалза-даа оон ол саналдары чүүл-бүрү негелделерлиг болуп, Индияның чопунун көөр хөөн чок чоруун хайныктырган. Ук заводту америк монополистерниң шуут контролюнда турар хуу компаниялар тудар ужурлуг, завод тудуу доозулган соонда ону он чыл дургузунда ол компаниялар ажыглаар, харын чүгле оон соонда индий күрүненин холунче шилчээн турар ужурлуг деп, Вашингтоннуң негелдези шак ындыг болган.

Индий чазак ындыг «дузадан» ойталаан болгаш чагыгны Совет Эвилелинге дамчыдып берген.

1968 чылдың январь алдыда, тудуг шөлүнге баштайгы дашты салып турарының үезинде, Премьер-Министр Индира Ганди мынча деп медеглээн: «Бокаро — Индияның депшилгеже оруунга бурунгаар чугула базым болур. Мындыг улуг бүдүрүлгелерни тудары чүртка быжыг индустриалдыг баазаны тургузарынга, ойу келген чугула айтырыгларны шиитпирлээринге, ыланғыя түренги чорукту болгаш ажыл чокталышкының узуткаарынга эргежок чугула».

Оон бээр дөрт биче ажыг чыл эрткен, ынчалза-даа бичии суур орнунда ногаан үнүштер-биле хүрээлеттинген калбак күдүмчуларлыг болгаш чүрттүлга бажыңнарлыг амгы шагның хөорайы өзүп үнген. Бокаронун чурттакчы чону ам 100.000 кижи ажып турар. Ында ол чернин бодунун өөредилге төвү бар, металлургия комбинадының тудуунга болгаш оон келир үезинге херектиг мергежилдиг кадларны совет специалистерниң дузазы-биле ол төп белеткеп турар. Бокарону тудуг университеди деп адап турары таварылга эвес.

Кады ажылдап турары совет ажылчыннарның, инженерлерниң болгаш техниктерниң дугайында индий кижилер чылыг сөстерни чугаалап турар. Бокарода бирги домна суугузунда каңналга ажылдарының участогунуң начальниги Бхилайге база ажылдап турган П. Н. Бхатт мынча деп чугаалаан: «Совет специалистер-биле кады он ажыг чыл ажылдап тур мен. Болар дээрге кандыг-даа үеде дуза чедиреринге белен шынчы сеткилдиг өөнүктер-дир дээрзин көрүп келдим».

Мындыг таварылга дугайын меңээ чугаалаан. Коксо-химиктиг батареяларны чылыдарынга ажыглаар газогенератор ажыглалдап үне берген мындыг. Шак оон С. В. Феофанов болгаш Н. Ф. Парубцой баштаан болук совет ажылчыннар заводка дүне-даа, хүндүс-даа ажылдавышаан турган, ук генераторну ажыглалга катап киргген. «Англичаннар-биле хөй чылда ажылдап чораан мен, а бир эвес кымның-биле кады-ажылдаар сен, шилип ал деп ам меңээ чугаалаар болза, орустар-биле дээр ийик мен — деп, индий инженер Сонди чугаалаан.— Бистин улустарывыстың аразында найыралчы харылзааларының хөгжүддезинге чугула үе-чада болу берген, Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында 1971 чылдың августа ат салдынган индий-совет көрээге байыр чедирип турар мен, ынчангаш Бокаро база-ла Бхилаи ышкаш, ол харылзааларны улам ынай быжыглаарының база Совет Эвилелинин болгаш Индияның аразында хайы-хайызылга ажыктыг кады ажылдажылганы калбартырының оруунга чугула чүүл болур дээрзинге бүзүрелдиг мен. Бистиң чүрттарывыстың улустарывыс чылын кайгамчыктыг хүннерни: ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылын болгаш Индияның хамаарышпас чоруунун 25 чылын демдеглээр» деп ол түнелинде чугаалаан.

Гудугта мөөн чугаалажыр турганым индий ажылчыннар болгаш инженерлер баштайгы шойну бо чылдың август 15-тиң хүнүнде — Индияның хамаарышпас чоруунун хүнүнде берген турар дээн бүгү күүжүвүстү салып турар бис деп чугаалап турганнар.

Н. КОЛЬЦОВ.
(СЭТА-ның тускай корр.).

Бокаро хоорай.

ЭРТЕМ ЛАБОРАТОРИЯЗЫ АПАРГАН ВУЛКАН

Камчаткада чзэрби сес вулкан бар. Оларның аразында бир онзаланчак вулкан бала бар. Ону Карымский деп адаар. Өскелеринге бодааргa, ол хензиг кылдыр кестүр... Ынчалза-даа ол үргүлчү «тынып»—хонук иштинде он беш катап частып—дээрже хүлыйбазын үндүр үрдүрүп турар.

Оон дугайында, ону шинчилеп турарының дугайында моон адаанда чугаалап турар.

Сөөлгү үүс чылда Карымский 20 ажыг катап частып, хүл-ыйбазын дээрже үндүр үрдүрген. А чоокта чаа оон аттыгып үнген хүл-ыйба ол вулкандан 150 километр черде турар Петропавловск-Камчатскийге безин чеде берген. Амды үеде Карымский вулкан ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Ыраккы Чөөн-чүкче эртем төвүнүн Вулканология институдунун эртем лабораториязы болу берген.

...Камчатканың Чөөн талазы эриин дургаар ужудуп чоруп турган көөрге, ол чернин хайгамчык чараш деп үүвеин үүү дээр ону. Камбальный, Желтовский вулканнарның, Авачинский, Жупановский тейлериниң менги карлыг баштары, курган чер ориктерин дургаар шивээ-хеним ышкаш, шөйлүп чоруткулаан, тода көстүп чыдар. Чамдык вулканнар даңза бакыңдан үнген ыш лег бурулайнып, өскелери хар-менгиннер-биле шыптынып кан, шыпшың турган.

Удатпаанда вертолёт адаанга Карымский көстүп келгеи. Ону бир дээскиндивис. Ол үеде машинавис өпенейнип, чиктиш сүргей кылдыр мөөй-дур оң. Күштүг частыышкын болган соонда оон кырынга хөө-кара ыш дүнгүштелип үне берген. Бисти вулкан шак ынчаар уткуп алган.

Оон адаанда бичии бажынныгаштар болгаш майгыннардаа тургулаар — ол вулкан шинчээчилериниң турлаа-дыр. Хензиг сай даштар-биле долдунган улуг опгар черге кээп конупгувус. Ону долгандыр улуг эвес тейлер.

— Шаг-шаанда манаа хөл турган чер чүве — деп, сеймотиг экспедицияның начальниги П. Фирстов чугаалай-дыр. —Ону бо вулкандан дүшкен түүлдер кургадыпкан.

Карымский вулкан шаанда ыка улуг турган, ынчалза-даа частыышкыннардан ол быдарап, аңгы-аңгы кылдыр үстүгүлей берген.

Вулканың эзлчеглиг частыышкының көөрге дыка-ла солун. Оон эң баштай улуг дааш-шимээн дыңналыр. Реактивтиг самолёт даажы ышкаш дидмирээшкин ынаар-ла чаңгыланып чоруй баар. Оон соонда хенертен күштүг частыышкын болур. Оон кырынга хөө кара ыш көзүлген соонда, дээрже талыйтыр бедип үне бээр. Ынчан вулкан хүлыйбаны болгаш газты дээрже дүндүүштелдир үрүп үндүрүптер. Удаткан чок ол чавырлы бээр. Хат-салгын оон кырында ыш-бусту чоорту тарадыштар.

— Бо частыышкыннар улуг эвес-тир—деп, П. Фирстов уламчылап чугаалады.— Оон 1971 чылда частыышкынының үезинде хүл болгаш газ чүүлдери ийи-үш километр бедип турган чүве болгай. Ынчан вулканның частыышкының көөр дээш туда таңнылдап турган бис. Володя Лемзиков болгаш Костя Ким суглар ынчаарда тускай хереклели безин кылып алган турган. Кажан вулканның иштинге шимчээшкин бооп, частыышкын эгелээр дей бээрге, сейсмографбиле кады кылып каан ол хереклелиг лампочказы хыпкаш, ам-па частыышкын эгелээр деп сагындыра бээр. Оон соонда частыышкыннар улам көвүдеп—хонук иштинде ийи үүс чеде бээр апарган. Бешсес минута эртерге-ле—чаа частыышкын болур. Амгы үеде ол вулкан хонукта он беш катап частып турар.

Институттун ажылдакчылары ол вулканны соксаал чокка хайгаарап турарлар.

— Совет болгаш даштыкыдаа эртемденнер вулканның чогум канчап, кажан частырын чазыг чок илередирин чедип алганнар. Ынчангаш вулканның кажан, чүү хире күштүг частырын геофизиктиг аргаларның дузазы-биле баш удур билип алыр аргалыг апарган — деп, Вулканология институдунун эртем ажылдакчызы, физика-математика эртемниериниң кандидады П. Токарев чугаалады. Частыышкын болур мурнунда тускай хереклелдин ачызы-биле ону баш удур билип ап болур. Ол үеде вулкан частыышкынындан чер шимчээри, оон үнген газтарның температуразының болгаш химиктиг составының өскерлиишкини, вулканнар чанында үнүп чыдар изиг сугларның байдалы оон частып үнерин баш удур сагындырар.

Сеймстиг шинчилелдерге үндезилээш, П. Токарев вулканнарның кажан частыр үезин илередирин ажылдап кылган. Чогум-на ол Шивелич вулканның болгаш Ключев сопкаларының кажан частырын баш удур билген кижи ол болган.

Шинчээчилер вулкан чанында ай-айы-биле чүрттап турар. Олар Карымский вулканның частыышкыннарын соксаал чокка шинчилеп турарлар. Сейсмолог эртемденнериниң ажылы баштай бөдүүн ышкаш кылдыр сагындырар. Ынчалза-даа ол херек кырында берге ажыл. Чайның изиг үезинде безин бир метр чүм харлыг, күштүг хат-шуурганныг черге турып алгаш, олар өзүлүг эрес-дидим болгаш шыдамык өзү-биле ажылдап турарлар.

Карымский вулкан 1975—1976 чылдарда улам күштүүбиле частыр деп санап турар. Эртемденнер оон дыка хөй чажыттарын ам-даа ажылдар.

...Бистиң машинавис Карымскийден ужуп үнүп турда, вулкан бистиң-биле «байырлашкан» чүве ышкаш, ыш-бузун буруладыр частып чыдып калган.

М. ЖИЛИН.
СЭТА-ның корр.

Петропавловск-Камчатский.

Карымский дээр вулкан соолгу үүс чыл иштинде чзэрби ажыг катап частыган. Ол дээрге Камчаткада 28 вулканнарның бирээзи-дир. Ол өскелериден хензиг бичии ышкаш кестүр болза-даа, эртемденнерге дыка сонуургалдыг бооп турар. Шаг-шаанда Карымский деп вулкан дендип улуг турган деп санап турар. Ол чоорту бичиилей берген. Ол дугайын ооң шаандакы хемчээли көргүзүп турар.

Эртемденнер оске бүгү шинчилелдер-биле кады ооң чогум үүге частып турарының чылдагаанын тодарадыр дээш ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: Карымский деп вулкан частыышкын үезинде. (СЭТА-ның фотохрониказы.).

Б. Спасский—Р. Фишер

(Дөртқу салыг)

Америк гроссмейстр Р. Фишер агы-биле ойнаан, ноян баарында оглун е4 кылдыр көжерге, делегей чемпиону с5 деп харылаан. Ол дээрге сицилиан камгалаал-дыр. Фишер бо агени ойнаар талазы-биле дергиин мергежилдиг кижи, ынчалза-даа Спасский ону Фишерден артык ханы анализтеп, ону улам сайыраткан дээрзи бо салыгдан көзүлген.

2. Кf3 d6, 3.d4 cb 4. K:d4 Кf6 5. Кс3 Кс6 6. Сс4, е6 7. Св3 Се7 8. Се3 0—0, 9. 0—0 а6, 10. f4, K:d4 11. С:d4, в5 12. а3 Св7 13. Фd3 а5.

Кара талазының бо көжүнүн соонда в5-те оол оскундура бээр, ынчалза-даа ол көш Спасскийниң баш удур бодап алган шаан халдаар планы хире. 14. е5 de, 15. fe Kd7, 16. K:в5 Кс5, 17. С:с5 С:с5+. 18. Крh1 Фg5, 19. Фе2 Лad8 20. Лad1 Л:d1 21. Л:d1 h5. Делегей чемпиону оюнну бөдүүнчүдериниден чайлап, ноян талазыче халдан киринкен. 22. Kd6 Са8, 23. Сс4 h4, 24. h3 Се3, 25. Фg4 Ф:5 (Мерзени g4-ке көшкен болза, эки-даа ышкаш), 26. Ф:h4 g5, 27. Фg4 Сс5, 28. Кв5 Крg7, 29. Kd4 Лh8, 30. Кf3 С:f3, 31. Ф: f3 Cd6, 32. Фс3... (Бо көштү кара тала баш удур эскербээн боор, ынчангаш актыг нояны маттан чайлай берген)... Ф:с3, 33. вс Се5, 34. Лd7 Крf6, 35. Крg1 С:с3, 36. Се2 Се5, 37. Крf1 Лс8, 38. Сh5 Лс7, 39. Л:с7 С:с7 40. а4 Кре7, 41. Кре2 f5, 42. Крd3 Се5, 43. е4 Крd6, 44. Сf7 Сg3, 45. е5+

Удурлавыкчылар Спасскийниң саналы-биле Фишер ийиниң деп дугурушкан. Кайы-даа талазы тиилелге чедип ап шыдаваы билдингир.

Бо салыгны бистиң гроссмейстерлеривис мынчаар үнелеп турар.

Александр Котов:

— Дөртқу салыг дээрге, Спасский биле Фишер ийиниң аразында маргылдаазынга өзүлүг дайынчы тулчуушкун болган. Оюнга дидим фантазиялар-даа, чидиг, айыылдыгдаа байдалдар турду.

Берге үеде Спасский эки көш кылып шыдаваны-биле Фишер уттуруушкундан чайлап үнген.

Сало Флор:

— Делегейниң бирги черн дээш дөртқу салыг хайым болуп доозулза-даа, шыдыраага ынак хөй-хөй кижилерниң сеткилин аажок ханган. Делегей чемпиону ол салыгта хомудаан боор. А Фишер сицилиан камгалалының тергиин мергежилдиг ойнакчызы-даа болза, совет шыдыраа школазының төлээлекчилери чаа идеены сицилиан камгалалга ажылдап кылган дээрзин ол билип алыры чугула боор.

(ТАСС).

Делгелгеде

Артистерниң А. Яблочкина аттыг Төп бажыңынга ай дургузунда «Хөй националдыг совет театрынын чечектелиишкини» деп делгелге ажылдап турган, ону ССРЭ-ниң тургутунганының 50 чыл болур оюнга тураскааткан.

Ында делгээн үүлдерде бүгү эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның театр уран чүүлүнүң хөгжүлдезинин оруктарының дугайында материалдарны чыып киирген.

Оон-биле кады ол делгелгеде Тыванын хөгжүм-шин театрының чонга көргүскен эң дээре шиилериниң дугайында москвачыларга база таныштырган.

Н. КОСЕНКОВА.

Бистиң библиотекавыста

Бүгү чүрт ССРЭ-ниң тургустунга-ла 50 чыл оюн кайгамчыктыг куш-ажылчы белектер-биле уткуп турар.

Найысылалдың Корней Иванович Чуковский аттыг уруглар библиотеказының коллективи бо улуг байырлалды төлептиг, ажыл-ишчи өзү-биле уткуп, кылып чорудар ужурлуг ажылдарны план өзугаар арттырып, бичии номчукчулар-биле быжыг харылзааны улам күштелдирип турар.

Школачылар болгаш пионерлер ортузунга ССРЭ—бистиң Төрээн чуртувус, ындыг чурттап турар янзы-бүрү сөөк, саа-саа кижилер аразында эп-найыралдыг, акы-дуңмалышкы, олар кандыг-даа кадыг-берге үелерде кады, ам чырыткылыг келир үе — коммунизмни тудуп тургузуп турарлар дээрзин тайылбырлап, суртаал ажылын чорударынче кол кичээнгейни салып турар бис. Бо талазы-биле «Төрээн чуртувустуң төөгүлүг эрткен үези», «Төрээн чуртувус болгаш бистер», «Тыва — мээн төрээн крайым» деп темаларга бөлүк беседаларны кылган. Ук беседаларны бистиң бичии номчукчуларывыс улуг сонуургал-биле дыңнааннар.

ССРЭ-ниң 50 чыл оюнга уткуштур «Акы-дуңмалышкы республикаларның чогаалчылары — уруглларга», «Хостуг улустарның бузулбас найырылы» деп делгелгелерни организастаар болгаш 4—8 классларның өөреникчилери чайгы үеде кандыг номнарны номчуза чугула дээрлинге радио дамчыштыр тайылбыр ажылын чорударын планнаан турар бис. Ол ышкаш бистиң библиотекавыста эң идепкейлиг бичии номчукчуларывыстан тургустунган актив бар. № 1 школаның 5 «б» класының өөреникчизи Таня Глотова, № 15 школадан 6-гы классчы Саша Огнев, № 11 школада Люба Силиванова дээш, оон-даа өске пионерлер активтин эң идепкейлилери.

Чайгы үеде Гагарин аттыг пионер лагеринде, «Бригантина» деп клубта көжүп чоруур библиотекажыгаштар организастаттынган.

Дыштанылга үезинде школачылар болгаш пионерлер кандыг-кандыг темаларга номнарны сонуургаарын өөренип көрүп турган, дараазында темаларга номнарны тускайлаан бис: «Төрээн чурттуң-биле чоруп чор сен», «Пионерлер—маадырлар», «Ада-чурттуң Улуг дайыны», «Кым болуруп?» дээш, оон-даа өске.

Бистиң библиотеканың ажылдакчылары кодээниң библиотекаларынга боттуг дузаны чедирер сорулга-биле удаадараа сургакчылап турарлар.

В. БЛИНОВА,
Л. АНДРОСОВА,
К. И. Чуковский аттыг уруглар библиотеказының ажылдакчылары.

Үлегер домактар

Номда билиг бар,
Нотада аялга бар.
Хандыкшаан, өөренир,
Каттангаш, чылыгар.
Чуртталга төөгүлүг,
Чуруумал көрүштүг.
Аяс хүн чылыг,
Актыг шын күштүг.
Дайын—өлүм,
Тайбын — чыргал.

В. САНАА.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ 21-ДЕ

МОСКВАДАН

15.00 — Дамчыдылгалар программазы. 15.05 — Телемедээлер. 15.10—Өөнүүг телекөргүзүг. Уруглларга мультфильм. 15.20 **«Өөнүкчүгеш»** уран-чечен фильм. 16.25—**«Социализм делегейи»** 17.15—Футбол талазы-биле ССРЭ чемпионады. **ЦСКА — «Заря»** (Ворошиловград). 2-ги тайм. (Бижидилге). 18.00 —**«Үе»**. Информастыг программа. 18.30—**«Чогаалчының индири»**. Чогаалчы А. Ананьевтиң чугаазы. 18.45—**«Ие «Чедиги дээрже» апар чор»**. Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. ГДР. 4, 5 дугаар сериялары.

КЫЗЫЛДАН

20.30 — Телемедээлер, (тыва дылга). 20.50 — Телемедээлер (орус дылга). 21.00 — Садыг ажылдакчызының хүнүнге тураскааткан дамчыдылга.

МОСКВАДАН

22.00 — Школачыларның Бүгү-эвилел спартакиадазының ажыттышканы. Киевтен дамчыдылга. 23.00 — **«Үе»**. информастыг программа. 23.30—00.30—**«Хөгжүмнүг афиша»**.

агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин өзугаар алырга, бегун республикага шокар булуттаар, чаъс чагбас. Барының угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы даглыг районнарга 13—18, артканнарынга 20—25 градус изиг болур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Барының угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 3—7 метр чедер. Агаарның температуразы 22—24 градус чылыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ЧОГААДЫКЧЫ ОТЧЁТ

Республиканың көдээ ажылчыдының болгаш үлетпүрүүнүн мурнакчылары Кызыл хоорайга чыглып келген. ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга тураскааткан наадымның байырлалдыг хүннеринде Забайкальениң кызыгаар шериг округунуң ыры болгаш танцы ансамблиниң артистери биске аалдап келген.

Тургустунганындан бээр чыл безин четпээн аныяк чогаадыкчы коллективтиң начальниги Борис Александрович Чертьковцевтиң чугаалаары болза:

— Забайкальениң кызыгаар шериг округунуң ыры болгаш танцы ансамблиниң коллективи Ленин орденниг Тыва АССР-ге бир дугаар аалдап кээп турар. Республика Наадымының киржикчилериниң болгаш Тываның кызыгааржыларының мурнунга оюн көргүзер дугайында чалалганы бис улуг өөрүшкү-биле хүлээп алган бис. Тываның кызыгааржылары, хөй-ниитиниң төлээлери бисти чылыы-биле хүлээп алган. Саян сынын ажып, Кызыл хоорайга дүне 3 шакта келген-даа болзувусса, ол-ла хүн Кызылдың кызыгааржыларының мурнунга концерт көргүзүп, телевидение студиязының чалаанын өзугаар «Ак-көк хемнің делгеннеринде» деп литература-музыкалыг телеальманахка киришкен бис. Даартазында культураның болгаш дыштаныгының Гастелло аттыг парыгының ногаан театрынга наадымның киржикчилеринге болгаш кызылчыларга ийи концертти көргүстүвүс. Ол бистиң коллективтиң чогаадыкчы отчёду болган. Залга көрүкчүлер долу турган. Динмиттиг адыш часкаашкыннары, чамдык номерлерни катап күүседир дугайында дилеглер — бистиң концерттивистиң эки болганын херечилеп турду. Бистиң коллективтиң дугайында каш сөс: ансамбльдиң уран чүүл удуртукчузунда Якут АССР-ниң алдарлыг артизи Анатолий Васильковский ажылдап турар. Ол бодунун ажылын эки билир специалист чүве. Бис Буряг АССР-ге болгаш ында кызыгаар заставаларынга сөөлгү үеде оюн көргүзүп чордувус.

Кызыгааржыларның ыры болгаш танцы ансамбли шынап-ла чогаадыкчы улуг оруктун эгезинде. Ижевскиден, Кировтан болгаш өске-даа хоорайлардан чалалганларны ол алган. Ансабль Совет Армияның ансамбльдериниң келир чылын, чазын Москвага болур көрүлдезинге отчёттуг концертти белеткевишаан, шудургу ажылдап турар.

Аалчыларның оюн көргүзүү ногаан бөрттерлиг кызыгааржылар дугайында ыры-биле эгелээр. Оон соонда Төрээн чурт, кызыгааржының берге болгаш харысалгалыг албаның дугайында ырылар чаңгыланып үнер. Бурят АССР-ниң алдарлыг артизи Владимир Беккерниң тургускан танцылары көрүкчүлерниң сонуургалын чаалап алган. Оларның аразындан «Настя угбай» деп ырылыг танцыны, «Украин танцыны» онзалап демдеглээри чугула.

«Амурнуң чалгыглары» деп хоочун вальсты кым билбес боор. Ансамбль ону кайгамчык чараш кылдыр күүсткеен. Көрүкчүлерниң дилээн өзугаар ол вальсты ийи катап күүседир ужур артистерге таварышкан.

Забайкальениң кызыгаар шериг округунуң ыры болгаш танцы ансамблиниң артистери бо хүннерде Тываның кызыгааржыларынга боттарының уран талантызын көргүзүп чорун турар. Олар районнар гоптери Эрзин, Самагалдай, Хандагайты болгаш Мугур-Аксы суурларга концерттерни база көргүзер.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

Аялгалар дугайында

РСФСР-ниң композиторлар эвилелиниң баштаар черинден композиторлар А. Николаев, Р. Леденев болгаш Л. Израильевич олар бистиң республиканың хөгжүм чогаалы-биле таныжар сорулгалыг аалдап келгеннер.

Тываның профессионал болгаш бот-тывынгыр композиторларының чогаалдары-биле олар каш хүн улай таныжып келген. Аңаа тураскааткан түнгел чугаалажыышкын Культура министерствозунга болган.

Москвадан келген композитор Р. Леденев бодунуң чугаазынга Тыва аялгаларның хөөннери улустуң аас чогаалының хевири-биле холбажып, национал аянныг болуп турарын демдеглээн.

Композиторлар А. Чыргал-ооллуң «Алдан маадыр» деп поэмазын, Р. Кенденбильдиң «Чечен биле Белекмаа» деп операзының чедимчелиг болганын ол чугаалаан, аныяк композитор Д. Хүреш-ооллуң аялгаларының онзагай чүүлдериниг доктааган.

Москвадан келген Л. Израильевич, А. Николаев олар болгаш оске-даа чүве чугаалаан эштер тыва музыка чогаалының бурунгаар базымын, чаа-чаа аялгаларны биңирииниң улуг ужур-дузазының дугайын сеткил ханыышкыны-биле демдеглээннер.

(Бистиң корр.).

Кино

ИЮЛЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Болуң дугайың меңээ чугаалап бер»** 10, 11.45, 13.30, 15.15, 17, 18.45, 21 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Мана-ла харын!»** (дөртқу үндүрүлге) 9, 11, **«Сөөлгү форт»** 13, 15, 17, 19, 21 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **Киночыыны»** 10, **«Ужуп үнерин чөпшээреңер»** 14.30, 16.25, 18.20, 20.25. шактарда.

«ВОСТОК»: **«Алладинаның хуулгаазын сайгылгааны»** 12.10, **«Тояанчы»** 13.40, 16.50, 20.10 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: **«Оорлаттырган»** 17.20, 19.10, 21 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң ораалакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, харысалгалыг секретарының 23-35, партийжи егий киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 ахыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, көдээ ажыл 41-27, информация база совет тургузуг киллизинин 20-60, бухгалтерияның телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00754.